

Nr. 5

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

OMAGIU LUI GEORGE COȘBUC

C U P R I N S U L :

Vasile Bichigean: <i>Prinos</i>	Pag. 3
Nicolae Drăganu: <i>Din cele dintâiu încercări poetice ale lui G. Coșbuc</i>	" 11
Sandu Manoliu: <i>Frinturi</i>	" 28
Preot George Coșbuc: <i>Din scrisorile unchiului meu</i>	" 38
Iuliu Moisil: <i>O poezie și ghicitori</i>	" 44
Virgil Șotropa: <i>Amintiri</i>	" 48
Vasile Meruțiu: <i>In anii din urmă</i>	" 54
Virgil Șotropa: <i>Obârșia familiei Coșbuc</i>	" 58

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Redacția, administrația și direcția revistei:

„ARHIVA SOMEȘANĂ” Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1926

GEORGE COŞBUC
1866—1918

PRINOS

VASILE BICHIGEAN

„Habet suum fatum“ serbarea de desvelire a bustului poetului G. Coșbuc. Precum sunt indivizi, așa sunt și colectivități, pe cari le urmărește în cele mai bune intențiuni ale lor o fatalitate implacabilă, confirmând că nu dictonul latinesc: „Et voluisse sat“ este cel adevărat, ci spusa cronicarului Miron Costin: „Nu sunt vremile subfârma omului, ci bietul om subfârma vremii“.

Intelectualii din Năsăud, în dorința de a prezenta celui mai mare fiu al graniței omagiul de recunoștință, au hotărât în vremuri de grea cumpănă, când orice inițiativă culturală românească era suprimată în fașe, când stăpâniri halne decretaseră desnaționalizarea și reducerea la adevărat paria a neamului nostru, să ridice din obolul propriu un monument nemuritorului aed al plaiurilor someșene.

În două rânduri însă și-a spus veto, punându-se deacurmezișul elanului răsărit din suflete curate, nênduplecata ursită: în 1914 când a izbucnit războiul mondial, și în 1921 când catastrofa pricinuită de Valea Caselor a întins zăbranicul negru peste îndurerata noastră comună.

Abia acum, după un sbucium de 15 ani, am ajuns să vedem întrupat gândul nostru.

Desvelirea bustului marelui poet este o sărbătoare nu numai a acestui colț de țară, ci a întregului neam românesc, căci, cum spune el:

Sunt suflet din sufletul neamului meu
Și-i cânt bucuria și-amarul.

El e rapsodul răsărit din mijlocul marei mulțimi obijduite, asuprite nu numai de străini ci și de ai săi, a mulțimii, care: „pentru lege, pentru limbă cu gura prinde foc“, și „prin vremi asupritoare fără n'a lăsat-o nimănui“, proslăvitorul soldatului anonim, care cu

fața arsă, trupul supt
straiul colbăit și rupt

cu prețul vieții, fără să plângă și să geamă, și-a apărat sărăcia, nevoile și neamul.

El a dat viață întregului norod de ființe mitice, cari ni-au încântat ori speriat copilăria, a scos din ungherele cele mai ascunse, dându-le consistență, plâsmuirile imaginațiunii populare: strigoi cu ochii roșii ce ard ca două flacări, Zâna pădurii cu obrazii rumeni ca smeura, feți-voinici și feți-frumoși, barbă-cot piticul, crăiasa zinelor cu păru-i râu galben de mătase, Ileana Cosinzeana cu ochi din soare și părul lan de grâu, Pepelea din cenușe...

În el și-a aflat adevăratul cântăreț viața simplă patriarhală dela țară, satul cu liniștea-i ca de mormânt sau de mănăstire arsă, natura cu umblet drag, cu chip iubit gătită ca o fecioară, pământul scump și sfânt, ce-i pentru țaran leagăn și mormânt, codrul frate cu Românul, splendoarea munților de pază țării puși. Din această contopire a sa cu firea înconjurătoare, din dragostea

neprihănită și înțelegerea adâncă a frumuseților naturii, din nostalgia pentru viața de sat, de care l-au despărțit greutățile vieții și studiile făcute, au izvorit acele idile minunate, scrise în genul sicilianului Teocrit și nu al rafinatului Virgiliu, cari idile alături de pânzele lui Grigorescu sunt expresia cea mai plastică a frumuseților și bogățiilor țerii noastre și a sufletului nostru românesc.

Răsfoind filele îngălbenite de vreme ale vechilor cronici el, care adusesse cu sine „le goit du terroir“, iubirea nețărmurită de pământul strămoșesc, de glia străbună, s'a inspirat puternic de faptele vitejești, de trecutul glorios, și a ridicat imnuri de preamărire acestui pământ, pe care s'au înălțat munți de oase și au curs de sânge râuri roșii. Poetul, crescut în mijlocul tradițiunii grănicerești, având viziunea clară a scenelor de războiu mărețe și a jertfelor de sânge, aduse pe toate câmpiile Europei de cătanele negre pentru neamuri dușmane nouă, — scene povestite de vre-un întârziat martor ocular, părtaș la lupta surdă pentru existență și ciocotul de revoltă, care se frângea neputincios în genuna sufletului nostru sub cnutul sbirilor vrăjmași, — a știut să iubească cu înduioșare și înfrigurare patria. Astfel a evocat din trecutul neguros umbrele mărețe ale celor:

Câți pieiră făr'de urmă copleșiți de năvălirea
Asiei, și-arcași cu glugă, din câmpiile lui Gel,
Câți au înroșit cu sânge râuri mari și-ascunse plaiuri,
Când prin văile bulgare Ioaniț avea locaș
Și frumosul graiu al nostru printre bălbăite graiuri
Și-l păstrau, murind sub steagul ducilor de Făgăraș.

Și cu negru Vod alături... Dragoș Voevodul
Unul fost la Olt de pază, celalalt străjer la Prut.

Mircea, trăsnet al mâniei noastre, braț ce pustiind vrăjmașii
Dunărea ca soț de luptă, munții s'a trudit să-i cheme.

..... cel ce'n numărare zile

A clintit temelul lumii și-a oprit și vremea'n loc

Cel cu nume sfânt de-Arhanghel, cu-al său nume Mihail,

turnând crâmpete nepieritoare din epopeia tragică a nea-
mului românesc.

Dar mai cu patimă și cu mai multă iubire a strâns
la pieptul său pe țaranul trudit, stors de vlagă, păstră-
tor al legii și limbii, muncitor nerăsplătit, flămând și gol
fără-adăpost, cu ham de cal și jug de boi, a cărui coajă
de mălai de ieri e smulsă din mâni, scuipat, bătut, dar
care toate le rabdă pentru pământul scurmat cu mâinile
sale, udat cu sudoarea feței sale, în care-și seamănă
nădejdea vieții și-și află odihna de veci oaselor secătuite
de puteri.

Acestui mare cântăreț al nostru, care, începând dela
prima trezire a dōrului sglobiu până la scenele înfioră-
toare de războiu și până la accentele de revoltă de un
dramatism sguduit, a pus în vibrație claviatura tuturor
sentimentelor noastre, acestui poet al țărănimii și al gra-
niței, acestui strălucit fiu al liceului grăniceresc din Nă-
săud, îi aducem prinosul pietății și al recunoștinței noastre,
ridicându-i un monument, care dorim să înfrunte vremile
tot atât de trainic, cași nepieritoarea-i operă.

Veniți și depuneți, la picioarele acestui bronz rece,
efigia marelui dispărut, tributul vostru de mulțumită și
faceți genuflexiunea smerită voi toți, pe câți v'a nemurit
în scrierile sale.

Eroi din basme, stăpâni ai imaginațiunii populare, imens popor de împărați, feți-logofeți, porniți din nenumărate țări, crăiese și ghinărari, smei, bălauri, veniți din tainițele pădurilor, din desișul codrilor, „din cât afund o mie de crăimi ascund“, urniți-vă într'un val imens de vârtoare și închinați-vă celui ce v'a scos din neant și v'a hărăzit viață.

Lina mânăoasă, cu alțișă'n vânt, cu flori în obraz,
Zamfira'n mers isteț:

Frumoasă ca un gând răzleț
Cu trupul nalt, cu părul creț,
Cu pas ușor,

Rada, nălucă vie, cu costița gălbioară, Simina plângând noaptea subț cireș, subțirica din vecini și voi toate, în cari mijeste dorul tânăr și pribeag, cari purtați fiorul dragostii, ce se deșteaptă într'un trupșor tânăr, frumos și plin de viață, cărora iubirea v'a umplut sufletul cu fericirea sglobie ori cu amară suferință, cari ași îndurat durerea unui amor nefericit, a unei iubiri înșelate: veniți și vă'nchinați celui ce v'a înțeles bucuria și durerea, vi le-a talmăcit atât de maestru și v'a ridicat din negura uitării.

Voi:

Cei dela pluguri, țaranii,
Voi galbeni de foame sârmașii,
De boale purtate cu anii,

voi, ce agonisiți țării cele de lipsă cu boi, din mila căldurii și-a ploii, veniți și vă plecați înaintea umbrii celui ce a văzut în toată grozăvia sa obida și amarul vostru, a scormonit răul care vă roade la rădăcină și a dat

semnalul de alarmă pentru înfăptuirea revendicărilor voastre sintetizate în obținerea pământului, care:

*Vi-i leagăn și mormânt,
Cu sânge cald l-ași apărat,
Și câte ape l-au udat,
Sunt numai lacrimi ce-ași vărsat.*

Vino, geniu al limbii române, pe care a adus-o curată și adorabilă, cum a găsit-o la izvorul ei cristalin, în gura poporului dela țară, căreia i-a păstrat naivitatea sinceră, veselă și duiosă, simplitatea clasică și sonoritatea metalică, vino și-ți pleacă făclia înaintea acestui modelator și dăltuitor al tău.

Vino și tu, doină, în al cărei viers jalnic plânge un neam întreg, tu care ne cânti de o lume trăită'n alte vremi și care ne ești comoara cea mai scumpă, vino și punând fluerul la gură, revarsă în undoierile glasului tău de foc toată gama sentimentelor ce porți în pieptul tău.

Vino, pământ strămoșesc, cu munții, ce falnic își înalță fruntea până la nori, cu lanurile aurii de grâu, onduitoare în adierea vântului, cu ape ce repezi curg în vaduri, cu păraie ce cad cu vuleț de pe dealuri, cu întinsele păduri ce'n cor își cântă doina, cu taraful de granguri, pitpalaci, cintezoi și mierle, cu întreg cortegiul de flori, veniți și'imprumutați decorul necesar acestei serbări mărețe.

Vino, patrie scumpă, mater dolorosa, udată cu sângele fiilor tăi, apărată cu sfințenie și cu jertfe enorme în curs de veacuri de plăieșii lui Ștefan cel Mare, de vitejii lui Mihaiu Bravul și de mucenicii anonimi căzuți în războiul mondial, vino și depune sărutul de mamă iubitoare pe fruntea celui ce te-a proslăvit și și-a pro-

rocit închegarea în hotarele de azi, dar n'a avut norocul să vadă realizată această profeție.

Veniți toți, câți asistați la această serbare de desvelire a bustului marelui poet, toți aceia, câți depărte fiind cu trupul, sunteți aci cu sufletul să prăznuiți această zi cu soare, zi de sărbătoare, și toți câți i-ați cetit scrierile, desfătându-vă sufletul în frumusețile nesecate ale „acestui trubadur, meșter al versului, virtuos al rimei”, (Iorga), și plecați-vă în fața acestui vates-poet, care ne înfățișează „tinereța vioaie și sprintenă, tinereța primăvăratică, idilică, curată la suflet și încrezătoare, aci neastâmpărată, aci senină, aci gingașă, aci năvalnică, tinereța unui popor, care renaște și care, renăscând, uită cu desăvârșire sfâșietoarele dureri ale trecutului-doina absorbită cu totul în idilă și epos” (Dragomirescu).

Smeriți închinați-vă umbrei marelui cântăreț al neamului și țării noastre, care din câmpiile elizee par'că ne zice cu cuvintele celuiialalt rapsod al Ardealului, congeniqlul cântăreț al pătimirii noastre, Octavian Goga:

*Eu urc spre culme... Mi-a rămas în urmă
Noroiul prins în putreda-i osândă...
Infrigurata patimilor turmă
Cu chiot lung de'ntrecere flămândă.*

*Eu urc... Acolo jos în adâncime
Aud viața ce-și întinde hora;
E necurmatul cântec din vechime.
Il știu... mai bine n'o să-l știe nime,
Căci am băut din cupa tuturoră
Și l-am plătit cu lacrimi și cu rime.*

Jur împrejur e largul care cântă.
E soare'n cer, e sărbătoare sfântă
Și'n vreme ce mi-a amușit pământul,
Fiorul păcii'n suflet mi se lasă,
Eternități îmi flutură vestmântul...
Simt Dumnezeu cum mă primește'n casă...

Din cele dintâu încercări poetice ale lui G. Coșbuc

NICOLAE DRĂGANU

În „*Transilvania*“ a. LII—1921, Nr. 10—12, pp. 837—860, sub titlul „*G. Coșbuc, poetul liceului grănițeresc din Năsăud*“ m'am ocupat amănunțit de poeziile scrise de Coșbuc în timpul cât a fost elev de liceu. N'aș vrea să repet aici ceea ce am spus acolo. Voi face însă câteva întregiri.

Între altele am amintit (p. 841) că poeziile păstrate în almanahul Societății de lectură a elevilor, numit „*Muza Someșană*“, „în baza regulamentului nu puteau fi publicate, deci nu sânt accesibile publicului mare ca acelea pe care (Coșbuc) le-a publicat — și iscălit uneori G. Boșcu — fie ca elev de liceu*), fie ca student universitar, în *Familia, Amicul Familiei, Tribuna, Cărțile Săteanului Român*, scriere pentru popor, redactată de I. Pop Reteganul, ș. a.“

*) Coșbuc mărturisește singur că a publicat câteva poezii încă fiind licean, cam pe la sfârșitul anului 1881 sau începutul lui 1882 („*Versuri și proză*“, p. 9): „Cea dintâu poezie am publicat-o la vârsta de 15 ani într'o foaie pedagogică din Ardeal. N'o mai am și nu știu ce eră. Am publicat fel de fel de încercări prin toate foile ardelenesi“. — Cf. și L. Marian, *Versuri de Coșbuc uitate în Renașterea Moldovei*, anul II, Nr. 8—9 (Chișinău, Iulie, 1921), p. 13.

Această afirmație rămâne numai în parte. Cătușile regulamentelor nu sânt pentru firile nedisciplinate ale poeților. Nu le-a respectat nici Coșbuc și nu le-a respectat mai ales după ce a părăsit băncile liceului și s'a înscris la universitate. Voiu da un singur exemplu care este cât se poate de instructiv pentru fe'ul cum înțelegea Coșbuc să-și facă ucenicia poetică: revenind, schimbând, desăvârșind.

Cum am arătat și în studiul citat (p. 841 și 845), în Maiu 1882 traduse Coșbuc după Kosegarten poezia „Stâncile strig' Amin”. O ceti în ședința de la 15 Octomvrie 1882 în forma următoare:

Bătrân de vârstă, gârbov și slab d'un negru chin
 Prin țară împlă Beda ca vecinic peregrin.
 Din sate'n sate trece, prin țări călătorește
 Și dreapta religiune prin vorbe o lățește.
 Dar fiindcă el, sârmanul, orbit de ani eră,
 Un prunc, ca drept tovarăș, de mână îl purtă.
 Odată prin o vale copilul l-a purtat.
 Un loc cu stânci mărețe și multe sămănat.
 Aici[a] stând bătrânul pașin se odihnește,
 Copilul însă'n glumă se'ntoarce și-i vorbește:
 „Cinstițule părinte, nu-i bine a sta'n drum;
 Mulțimea te așteaptă, deci scoală-te acum
 Și predica o ține.” Bătrânul se ridică
 Călându-și textu'ndată-l ceteste*) și explică,
 Așa de blând și dulce, cât lacrimi de drag
 Brăzdau zbârcita față a tristului moșneag.
 Copilul nebunatec râdea cu hohot mare
 Văzând cum ține sfântul la pietri cuvântare,
 Cum glasul lui răsună și flutură în vânt;
 Dar iată, când bătrânul încheie-al său cuvânt,

*) Deși „orbit de ani eră”!

Când face semnul crucii, atunci deodată
 Din crânguri se înalță o șoaptă fărmeacă
 Și mii de mii de glasuri din vale repetă lin :
 „P'a veacurilor veacuri Amin, părinte-Amin !”
 Se spărie copilul ; pe loc îngenunchiază,
 Și sfântului părinte păcatul își tradează,
 Cu lacrimi de căință, de jele prigonit.
 Și Beda stă ș'ascultă și zice umilit :
 „Tu n'ai cetit, copile, scriptura ce vorbește,
 Când tace omenirea, chiar stâncă glăsuește.
 Înseamnă-ți asta bine și nu o mai uită :
 Că tot așa se poate o piatră a schimba
 În inimă umană, precum inima încă
 Adeseori se schimbă în piatră și în stâncă !”

Peste patru ani reveni asupra ei și, prelucrând-o din nou, o publică în „*Cărțile Săteanului Român*” redactate de I. P. Reteganul, Cartea VI din Anul 11, Blaj 1/13-lunie 1886, p. 85, cu totul schimbată în felul următor :

„AMIN“ STRIGĂ STÂNCELE.

Bătrân, slăbit de zile, și'ngârbovit de chin
 Prin lume trece Beda ; ca vecinic pelerin
 El nu'ncetă prin țară să tot călătorească
 Vestind, prin evangeliu, credința creștinească.
 Dar pentru că bătrânul părinte nu vedeă,
 Un prunc, ca drept tovarăș, de mână-l conduceă.

Odată călăuzul condus-a prin o vale
 Pe Beda : eră locul închis și fără cale,
 Pustiu fără vieță, cu stânci îmbrobodit.
 Ne mai putând bătrânul să meargă de-ostenit
 Stă'n loc și, după-atâta drum greu, se odihnește.
 Copilul nebunatic glumind așa vorbește :

„O, dragul meu părinte! Nu-i birre-a sta în drum —
 „Poporul te aşteaptă, deci scoală-te acum
 „Şi predică...“ Bătrânul îndată se rădică,
 Cercând un text*) începe vorbirea şi explică,
 Aşa de blând şi dulce, cât lacrimi cu drag
 Brăzdau şubreda faţă a bietului moşneag.

Copilul tot într'una râdea cu desfătare,
 Văzând cum sfântul ţine la pietri cuvântare,
 Cum vorba lui răsună în gol şi piere'n vânt.
 Dar iată... când bătrânul inchie-al său cuvânt,
 Când face semnul crucii, atunce de odată
 Din crânguri se porneşte o şoaptă fărnicată
 Şi mii de mii de glasuri din vale strigă lin:
 „P'a veacurilor veacuri Amin, părinte-Amin!“

Se sparie băiatul. Pe cugete se pune
 Şi tremură. Cu plângeri se'nchină el şi spune
 Păcatul său lui Beda, cu suflet pocăit.
 Bătrânul râde dulce şi zice umilit:

„Tu n'ai ceţit, se vede, scriptura ce vorbeşte:
 „Când tace omenirea chiar stânca glăsuieşte!“
 „Inseamnă-ţi asta bine şi nu o mai uită,
 Căci tot aşa se poate o piatră în schimbă
 În inimă-umană, precum inima încă
 Adeseori se'n schimbă în piatră, chiar în stâncă!“

Progresul este vădit.

Tot în *Cărţile Săteanului Român*, cartea IV din Anul
 11, Blaj 1/13 Aprilie 1886, pp. 53—59, mai publică
 Coşbuc, care acum era student universitar (poeziile sânt
 datate din „Cluj, Faur 1886“), alte două poezii pe care
 le retipărim aici ca interesante „versuri uitate“, menite
 să ne lămurească asupra celor dintâiu izvoare de inspi-

*) E mai potrivit decât în redacţia întâie.

rație ale poetului și a felului cum încerca el să le prelucraze. În locul metricei scurte și vioi, pe care o întrebuințează Coșbuc cu predilecție, în aceste poezii întâlnim versuri lungi, alcătuite din trohei, care îi dau celei dintâi dintre poezii un caracter de solemnitate.

INGERUL MORȚII

Pe-al său tron stă mult vestitul și'nțeleptul Solomon,
 Povestind cu-al morții inger, carele stă lângă tron
 Și vorbea de bunătatea vecinicului Dumnezeu.
 Chiar voiă să plece'n urmă Ingerul, când s'a ivit
 Sfetnicul crăesc în sală, un vâj slab și'ngârbovit,
 Ce veniă la sfat, dar sfatul i-a fost azi fără noroc:
 Ingerul, cât ce zărește pe bătrân, uimit stă'n loc
 Și privește lung la dânsul și se miră, stă crucit
 Și tot măsură cu ochii pe moșneag neconținut...

Ingerul s'a dus. Bătrânul prinde-a tremură din greu
 Și prin lacrimi el privește cătră Solomon mereu:
 „Pentru ce-a privit la mine Ingerul cu-atâta dor?!”
 „De sigur voia să-mi spună cumă-i timpul ca să mor!”
 „Va veni și mă va duce!.. Solomon te-am servit
 „Cu credință totdeauna, dar nimica n'am profit
 „Dela tine, — îns'acuma cer, stăpâne, ca să-mi dai
 „Calul cel mai nebunatoc dintre câți în staul ai!
 „Căci n'am liniște și pace! Gânduri grele mă distrog:
 „Vreau să fug departe'n lume, eu de moarte vreau să fug!
 „Dă-mi un cal, te rog, stăpâne! Lasă-mă să mă grăbesc,
 „Ingerul să nu mă aște, căci eu vreau să mai trăiesc!”
 Solomon zimbește dulce: „Pentru ce să fugi?” Plângând
 Iarăși mai zice moșneagul: „Oh, dă-mi calul mai curând!”
 „Vreau să fug! N'ai văzut doară Ingerul, cum s'a uimit
 „Și se'ntrebă el pe sine: oare cum de n'a murit
 „Pân' acum văjuț acesta!... Oh, dă-mi calul să grăbesc,
 „Ingerul să nu mă aște, căci eu vreau să mai trăiesc!”

Solomon cu drag răspunde: „Calul ți-l voiu dăru,
Dar de moarte niciodată, dragul meu, nu poți fugi!“ —

Pe-un cal, iute ca furtuna, sboară palidul bătrân
Și se duce dus de gânduri, iar pe urma lui rămân
Văi și coaste, câmpi și sate: multe mile-a alergat
Și de seară 'ntr'o pustie sub o stâncă 'nalt'a stat.

El descalică, privește jur în jur, apoi voios

Zice: „Mi-am scăpat viața de-un bălaur furios!...

„De sigur, îngerul morții la palat mă va cercă,

„Dar io sânt aici, departe, unde nu mă poate-afi!ă!

Zice el și'n bucurie râde lung și plin de foc

Și privește'n sus: atuncea el a'ncremenit pe loc

Și'n uimirea fără margini plecă fruntea suspinând,

Căci pe stâncă el zărește îngerul cu fală stând!

Desperat, bătrânul cade în genunchi și'ncet vorbi:

„Spune-mi, îngere, oh!, spune-mi, înainte de-a muri,

„Pentru ce-ai privit la mine așa lung și-așa cu dor?

„Nu mi-ai dat tu a'nțelege cumcă-i vremea ca să mor?

Îngerul întinde mâna și vorbește: „Dragul meu!

„Dumnezeu mi-a dat poruncă din viață să te ieu —

„Și mi-a spus că'n seara asta să te-aștept pe tine-aci,

„Dar mi-a spus că pe-amurgite de sigur tu vei veni!

„Te-am văzut însă, moșnege, astă-dimineată eu

„La palat, și'n grea uimire nu credeam ochiului meu;

„Nu credeam, căci stânc'aceasta e departe de palat

„Și-un văj nu poate s'alerge așa drum îndepărtat;

„Cât să fie-aici de seară! — Nu credeam eu nici decăt:

„Și-acum iată p'amurgite ești la locul hotărît!...

„Omule, ce'nconjuri moartea? Fii cuminte cât trăești

„Și mărește totdeauna căite dumnezeești!“

Astfel îngerul¹ vorbit-a, iar bătrânul a murit,

El care, fugind de moarte, chiar la moarte a fugit!

LUII ȚIGANULUI (ANECDOTĂ POPORALĂ)

Danciul Cuma se pornise la oraș. Și-a târguit
O luleă de cea domnească, precum nu s'a pomenit
Nici la neam de neam de Cumă; avea cămiș¹⁾ plin de stele,
Dar știi stele tot de-aramă, cu flori galbine între ele,
Și-avea ciucuri verzi luleaua, iar la ciucuri și canaci:
Eră vrednică să fie cumpărată în trei șustaci!

Înturnând seara spre casă, Danciul pășea 'ntins și tare
Și se tot gândeă că'n satul, unde șede el, mai are
Cineva luleă ca dânsul? Apoi se gândeă, gândeă
Cum se vor miră țiganii de prin hrubi când vor vedea
Pe²⁾ Danciul cu-așa comoară; apoi își făcea de lege:
În ce loc să pună pipa peste³⁾ noapte, cum să-și lege
Mai mulți ciucuri, ca să fie o luleă ca de baron.
„Ce s'a mai ciudi Vasile, și Istadi, și Trifon,
Și Cirilă, și Moțocă, cându-mi vor zări luleaua!“
Și eră vesel țiganul, își simțea strâmtă cureaua.

Bucuria-i însă scurtă. Soarele mai apuneă
Când se pomeni țiganul în tufiș. Drumul trecea
Printre-arini și plopi adecă, iar țiganul, blând din fire,
Se'ngrozî până sub glezne: nime deci să nu se mire,
Că el bietul, când ajunse la tufiș, a tresărit
Și-a scăpat pipa din mână. Pe-acest drum cât a trăit
N'a îmblat făr' de tovarăș bietul Danciul, și de odată
Iată-l-ai acuma singur! „Auleo, sfinții mă bată!
Ce să fac de-mi ies în cale vre-o 50 de lupi bătrâni!
Vai de mine și de mine, tot aud dela Români,
Cumcă lupii-s cam răi oaspeți. Sfinte Iov nu mă lăsa!“

¹⁾ Țevă de lulea (pipă) < srb. *kamiš* (< turc. *kamyş*), v. *Dict. Acad.*, I, II, p. 69. — N. D.

²⁾ Tipărit *pre*, în tot locul *pre*, cum scriea redacția. — N. D.

³⁾ Tipărit *preste* în tot locul. — N. D.

Și pe cât pășia mai tare, tot pe-atâta tremură,
 Și se tot împlea de spaimă și mai mort de frică pare,
 Ba'ncepuse-acum și vântul să mai sufle și'n mișcare
 El a pus întreg frunzișul. „Iată-i! Vai de capul meu!
 Cine m'o purtat pe-aiacia, ce-ai cătat¹⁾ pe-aicea eu?
 Iară sună... ard'o pipă, ce-a făcut! Hai, iară sună...
 Vin potop să mă mănânce... Uite, uite cum s'adună...
 Ard'o pipă! Ce-mi ajunge pipă, dacă pier aici!...
 Iară sună... Sfinte love, că-mi rămân pūrdeii mici!
 Dar' să sbier? Atâta-mi trebe²⁾, că vin lupii și mă'nhață,
 Ce să mă fac... ard'o pipă! Doamne, dă-mi, Doamne, vieată,
 Că-ți plătesc o sfântă slujbă... iară sună... vin potop...
 Ard'o pipă, ce-mi făcuse; d'apoi încă de-aș fi șchiop!
 Haid' curaj, Danciule, numai... mai încet — ba mai țin pripă!
 Iară sună... iară sună... vin potop... vin... ard'o pipă!“
 Tot așa vorbiă, țiganul, însă — însă el fugiă.
 Și-ocupat fiind cu fuga, nici în laturi nu priviă.
 Frica-i frică, iar de frică fugi la deal ca și la vale,
 Și-apoi când te-apuci la fugă, halal de tâlpile tale!

Pe când ieșiă dintre tufe bie'ul Cuma zăpăcit,
 Dă cu ochii măi de-o parie de-un Român ce stă trântit
 Sub o salcie la umbră. Danciul stă pe loc, privește,
 Jur în jur, răsuff'odată lung și apoi iarăși pornește,
 Și privind cam peste umăr cătră tufe, scui pă'n sân.
 Văzând atare minune, strigă'ndată cel Român:
 „Ce-i țigane?“ Stă'n loc Danciul până ce răsufli-i vine,
 Și apoi sbiară: „Ce să fie?! Vezi că-i ziuă, mă creștine“.
 Omul de sub salcă rade și de nou prinde la sfat:
 „Unde fugi așa de tare, că doar' nu ești tu jurat
 „Să prinzi iepuri cu măciuca și albinele cu sacul,
 „Nici nu ești tu drac din fire, cât să te'ntâlnești cu dracul?“

1) Tipărit: căutat. — N. D.

2) Tipărit: trebue. Coșbuc însă cu siguranță a scris *trebe* cum se spune la Năsăud. Forma *trebe* am mai întâlnit-o și în alte poezii ale lui scrise în vremea când era student. — N. D.

Danciul, om fălos d'almintrea, n'ar fi voit bucuros
 Să se arete că-i nevrednic și s'apară că-i fricos.
 Deci răspunse: „N'a fost dracul, căci de dracul nu port teamă,
 „Dar a fost ce-a fost... mai mare... mai cu coadă, și bag seamă
 „Au fost lupi... dar, Românico, n'am fugit de frică, zău,
 „Am fugit de om cu minte, căci puteau să-mi facă rău.“
 Și vorbiă'ndesat și tare, s'arăță voinic cel Cumă,
 Iar Românul, om de vorbă și preceptoriu de glumă,
 Stă și-ascultă și se miră, ca și când ar crede tot.
 Deci țiganul îndrăznește să-și mai caște negrul bot:
 „N'o fost drac, mă Românico, au fost lupi, dar lupi pe semne,
 „Au fost lupi, și-au fost atâția, câte-s frunzele pe lemne!
 „M'a pus dracul să-mi fac cale prin cet crâng, și-apoi să vezi,
 „Dar să vezi ce-o fost să fie! Crede-mă, dar să mă crezi,
 „Că eram să mor acolo, ard'o pipă!, hei creștine,
 „Când mi-a fost lumea mai dragă s'o 'ntâlnit lupii cu mine,
 „Ard'o pipă, Românico. Știi ce-s lupii, noa cu lupi,
 „Și-au fost mulți, câte-s albine într'un milion de stupi.“
 Și de-abiă vorbiă țiganul, par'că și-acum se lemea,
 Dar voind ei să apară curajos, el tot râdea.
 „Vai de mine și de mine, că fu mai să mor de tot.
 „Vezi-mă, că-s doară galbin, vezi-mă, că nu mai pot;
 „Am avut noroc cu-aceea că io-s curajos vecine;
 „De-aș fi fost cum nu-s, atunciă îmbău rău lupii cu mine.“
 Românul stă și se miră și-apoi, vrând să-și bată joc
 De țigan, așa-i vorbește: „Nu ne fie de noroc!
 „Hei, țigane, vorba-i vorbă, iar de lupi — Sfinte Pantire —
 „Lupu-i rău și n'are lege, și-i căm îndrăzneț din fire,
 „Dar... adecă chiar atâția, câți spui tu n'au fost.“ „Elei!
 „Ba, c'au fost, mă Românico, i-am văzut cu ochii miei!...
 „Pentru ce mințești, creștine, și te faci așa de prost?!
 „Nu minți că n'au fost lupii, că io-ți spun curat c'au fost;
 „D'apoi câți au fost anume nu știu... nu i-am numărat,
 „Dar au fost, atâta-i totul,“ zice Danciul supărat,
 Iar Românul se crucește și-l ascultă cu mirare.
 „Așa-i zău!, au fost o mie printre brazi, iar pe cărare
 „Au mai fost o mie'n capăt, și ți-o spun apoi de rost

C'au mai fost și pe de laturi... dracul știe câți au fost.“

Tremură ca frunza'n paltin bietul Danciu spunând acestea

Și de-abiă-l ținea pământul. „D'apoi bre, găță-ți povestea“.

Strigă hohotind Românul, iar țiganul mânios

Zice: „En tacii, Românico, ce tot răzi fără folos ?

„Ce te ții viteaz aicea pe câmp neted, unde-i bine

„Și nu-i codru ca'n pădure, și-apoi încă-ești cu mine,

„Dar eu fost-am între tufe și-am fost singur eu cu eu,

„Te-aș fi văzut și pe tine de-ai fi fost în locul meu.

„Văd eu că nu crezi nimic, văd că tu gândești anuine

„Că io-s mincinos! Hei, bade, de când m'am trezit pe lume

„Nici mințesc, nici fur — adecă lucru mic mai ună-altă.“

Românul n'țelese cumcă a fost dat cu bota'n baltă

Și-a luat cu prea de scurtul pe țigan, deci se gândi

S'o mai lase după Danciu, să vadă unde-a ieși.

Deci-i zice cu blândețe: „așa-i, Danciu, vezi bine,

„Lupii-s lupi, și de-a lor frică tremură doar ori și cine!

„Am pățit și eu odată că trei lupi m'au întâlnit

„Și-am fost bôlnav șapte zile, mă gățiam de spovedit“.

Și se prefăcea Românul cumcă nu vorbește'n glumă,

Și că nu-i om de-a curajul, deci văzând sfătosul Cumă

Și-auzind că și Românul e fricos, iarăși a zis:

„Bôlnav n'am să fiu cumetre, dar de răs, n'a fost de răs,

„Ce socoți, trei lupi pe tine mai că te-au băgat sub glie,

„Dar pe mine zece sute peste zece zeci și-o mie!

„Mă mir singur, Românico, cum de nu picasem jos,

„Bag de seamă că nu-i alta... nu gândi că io-s fricos.“

— „Tronc, Marie, cine zice că tu ești fricos, știu eu bine,

„Știu că prin sat nu este om mai curajos ca tine!

„Și-apoi lupi au fost, mă Cumă, lupi au fost, și bine știu

„Că numai cu fuga poate scăpa omu'ntreg și viu,

„Dară tot nu-mi vine-a crede cumcău fost așa mulți, Cumă,

„Câți au fost? Spune-mi cu dreptul, nu vorbi cu mine'n glumă.“

— „Apoi nu știu, Românico, câți au fost, dar io-ți spun drept

„C'au fost lupi, dar lupi ca lupii, și-apoi mâna pun pe piept,

„Și mă jur c'au fost o sută“. Românul iarăși începe:

„C'au fost lupi, e sfânt, țigane, și-apoi oricine pricepe,

„Că de-au fost, au fost o sută“. — „Ba c'au fost, ba, zău, c'au fost“,
 Strigă repede țiganul, „să n'ai gânduri că io-s prost,
 „Că m'am pus pe numărate și i-am numărat — adică
 „Nici să nu gândești că mie mi-ar fi fost de dâșii frică.“
 — „Nu-i poveste, mă țigane, știu eu că ești curajos
 „D'apoi câți au fost? o sută? nici cu-o iotă mai în jos?
 „Iarna-i drept că îmblă lupii, dar acum nu-i frig, nu-î rece,
 „Acum doară-i primăvară — vor fi fost poate vr'o zece.“ —
 Țiganul se'nholbă odată: „zece lupi, ba să-i mai vezi,
 „Io-ți spun drept că n'avui vreme să-i mai număr și s'aștept
 „După toți până vor trece! D'apoi poate-o grăești drept,
 „Poate n'au fost chiar o sută, dar zece — de bună seamă,
 „Și-apoi zece-s doară zece, ci mie nu mi-a fost teamă.“
 Nu da două, trei, țiganul laudându-se că el
 Nu-i fricos! Lupii-s ca lupii. Eră lucru puțintel
 Dacău fost, ori n'au fost, însă frica eră mai întâie:
 Mincinos rămână dânsul, dar fricos să nu rămâie!
 — „D'apoi vezi tu, mă țigane, lupii-s foarte nărăvoși,
 „Nu prea țin lupii cărarea oamenilor cūrajoși.
 „Lupii cându-s mulți în codri și văd oameni, dau din coadă
 „Și-apoi fug, încât în fugă stau și labele să-și roadă
 „Cându-s mai puțini atunci se obrăznicesc și ei — —
 „Bagă seama, mă țigane, fost-au zece, fost-au trei?“
 Ce să-i zic 'acum cioroiul?! „Poate trei au fost cu totul
 „Trei au fost, dar lupi, le-am văzut coada și botul,
 „Dar mie nu mi-o fost frică!“ Românu râdea, râdea,
 Și de răs sta mai să moară, iar țiganul pricepea
 Că s'a prins acum în vârșă, și-a sfeclit-o cu minciuna.
 — „Au fost trei? Au fost țigane? En ascullă, să-ți spun una:
 „Răsu-i răs, dar chiar văzusem un lup mare-acù, acù.
 „Și de bună seamă, frate, pe-acela-și văzuseși tu!“
 — „L'ai văzut! zău, Românico, așa-i că nu mi-se pare,
 „Ție ți-a fost frică aicea, d'apoi mie'n codrul mare?
 „Unul a fost singur unul, d'apoi lup, da' lup de tot
 „Și-aveà capul — și-aveà coada — și-aveà botul mai de-un cot“.
 Acum o sfei țiganul. Românu dela 'nceput
 A băgat de seamă cumcă lupi țiganul n'a văzut

De când s'a născut pe lume, și acum cioroiul mințește
 C'a văzut lupi câtă frunză. — Deci răsând așa vorbește:
 „Bată-te 'ntre ochi, țigane, cât de bine-o mai lipești,
 „Însă nu ți-ai dat de oameni, căci eu văd că tu mințești,
 „Și eu văd că ți-o fost frică.“ — „Frică mie! dă-te'n laturi,
 „Și-mi dă pace, Românico, că-ți spun vorbe de te saturi,
 „Eu fricos? Chiar zece sute d'ar fi fost pe lângă ei
 „Tot nu mi-ar fi fost receală, d'apoi unul singurel.“
 — „Hei, țigane, numai unul, dar nici unul nu eră,
 „Căci și eu venii prin tufe și chiar înaintea ta
 „Dar de lupi n'a fost poveste, tot ce-ai spus a fost minciună
 „Și minciuna ți-a' fost slabă, căci tu n'ai croit-o bună.“
 Țiganul, văzând în urmă că minciuna-i s'a sleit,
 Zice: „Hei, hei, Românico, te pricepi tu la glumit
 Căci am spus o vorbă numai și gândeam că tu vei crede,
 Dar tu ești, cumetre, meșter, nu crezi toate, cum se vede.“
 — „Lupi adecă, mă țigane, n'au fost?“ — „Nu am spus o glumă!“
 — „Poate c'ai glumit, eu nu știu, d'apoi tălmăcește-mi, Cumă,
 Pentru ce-ai tremurat oare și-ai fost galbin la obraz
 Și-ai ieșit mai mort din codru?“ — „Hei, bădică, de necaz!
 Să-ți spun drept, prin cea pădure n'au fost lupi, n'a fost nimică,
 Dar mișcase frunza'n tufe și eu stam să mor de frică.

În legătură cu anecdota „*Lupii țiganului*“ observ că
 pe Coșbuc l-a putut preocupa ideea de a o scrie încă
 de când eră elev al liceului din Năsăud. Poate a și
 scris-o atunci și numai a refăcut-o mai târziu, ca student
 universitar, cum a refăcut și pe „*Amin, strigă stâncele*“.
 O dovadă în acest sens avem în cunoscuta anecdotă
 „*Heu quale portentum*“, care se rapoartă la viața de
 licean a lui Coșbuc și în care, între altele, ni se spun
 următoarele: „Il vedeam pe Horațiu, om scurt și gros,
 cum aleargă peste răzoare ca un zmintit cu toga'n vânt
 și cu pălăria — vorbă vine — în mână; iar când ajunge
 la marginea orașului și-l întreabă unul care-l întâlnește:

„Ei, ce-i poete?“ gâfăind îi răspunde poetul și ținându-se cu mâna de inimă: „Heu, quale portentum vidi“¹⁾ și fuge înainte, căci i se pare că lupul îi vine pe urmă: Și deodată cu asta, *ne vinea în minte și Țiganul care fugea fuga orbului peste câmpii, de groază că auzise pădurea vâjăind. E tocmai tema anecdotei „Lupii țiganului“*.²⁾

În studiul citat am înțeles să mă mărginesc numai la „examinarea încercărilor poetice ale unui elev de liceu“, reproducând în cadrele lui „aproape tot ce ni se pare vrednic a fi cunoscut“. Am crezut că ar fi greșit să se scoată toate aceste încercări într'un volum. Sânt între ele unele slăbuțe și nu e bine să întunecăm gloria unui mare poet, publicându-i ori ce vers pe care el nici odată nu s'a gândit să-l dea la lumină în tipar. Le-am cercetat deci „ținând socotoală de împrejurări, mai întâiu pentru a vedea felul cum se dezvoltă spiritul unui elev bine înzestrat într'o direcție pe care n'o părăsește în viață dacă și împrejurările — mai ales dascălii — îl ajută după putință, și a doua, pentru a cunoaște cele dintâiu încercări literare ale poetului și direcțiile în care a început el să se manifesteze“. Pentru a ilustra aceste cercetări cu exemple, am reprodus, cum am zis, „aproape tot“, dar nu „tot“ ce s'ar fi putut reproduce. Iată pentru ce pot să mai dau aici, ca întregire, câteva poezii scrise de Coșbuc când eră elev în clasa VII de liceu.

¹⁾ „Vai, ce monstru am văzut!“

²⁾ G. Coșbuc, *Versuri și proză*, Caransebeș, 1897, p. 107.

DE-AI LĂSA

De-ai lăsa tot după alții
Atunci, rogu-vă eu, cum,
Cum ai ști scăpă ferice
În grea lumea de acum?

Nu privi cum face lumea, —
Fă cum tu ai cugetat:
Deci împacă-te cu tine
Și cu toți vei fi 'mpăcat!

ÎN AMBIȚIA LOR SE CEARTĂ

În ambiția lor se ceartă
Un nebun — c'un îngâmfat,
Fiecare se fălește
Că-i mai mult ca celalalt.

Atunci Dumnezeu din ceriuri
Râde blând, necunoscut,
Și la îngeri el arată
Cum se ceartă lut cu lut!

FACE-M'AȘ UN VULTURAȘ

Face-m'aș un vulturaș,
Vultur falnic face-m'aș,
Să am aripi ca să sbor
Sus pe fruntea unui nor,
S'ascund sub aripa mea
Tristă stelișoara mea.

Și d'acolo pe pământ
 Eu să văd al meu mormânt
 Și cu aripa să bat
 Steaua mea neîncetat,
 Ca să cadă steaua mea
 Și să cad și eu cu ea.

UNDELE MĂRII

(DUPĂ PETÓFI)

Undele mării
 Nalte ca munții
 Bat cătră maluri,
 Urlă, spumează
 Naia ce trece,
 Care de ele
 Se nimicește.
 Astfel și unda,
 Unda iubirii,
 Trasă de doruri
 Este-o furtună
 Ce nimicește
 Dalba inimii
 Tainică floare.

*

Addenda. În posesiunea d-lui I. Marțian se găsesc două foi, rupte dintr'un caiet care cuprindea poezii scrise de însuși Coșbuc în vremea când era elev de liceu ori student universitar în cei dintâi ani. Aceste foi ne-au păstrat: un fragment dintr'o poezie mai lungă, asupra conținutului căreia acesta nu ne lămurește deplin, o dedicație în amintirea unui coleg mort, o dedicație de scris în „albumul“ unei domnișoare și două încercări care ar putea purta titlul de „Fragmente“. Le reproducem în seria în care se găsesc pe cele două foi păstrate din original. — *Dir.* „A. S.“

- Antistrofa 5 { Două stele logostele
Care-alungă ori ce jele
Spre a nu te deșteptă;
Mititelule, ce-ai face
Când mormintele rapace
Ar răpi pre mamă-ta!

- Strofa 6 { Oh, dar moartea nemiloasă
Când la mine va veni,
M'a străpunge cu-a ei coasă
Și pe veci voiu adurmi.

- Antistrofa 6 { Atunci plânge după mine
Ca și când ai vrea în fine
Din mort a mă deșteptă
Căci cu lacrimi de durere
Te-a crescut în grea veghiere
mama-ta.

AD MEMORANDUM

Din fragedă pruncie ca prietini am trăit
Ținându-ne de mână noi am călătorit,
Ca frații p'a vieții cărare grea și neagră,
Dar soartea ticăloasă cu-amar ne-a pismuit
Și n'a lăsat cărarea să ni-o umblăm întreagă
Ah, mâna ei de ghiață pe veci ne-a despărțit.

Te du, te du, amice, ci eu voiu cugetă
Adeseori la tine și la iubirea ta
Și'n noaptea disperării pe plaiul suferinții,
Când totul m'a goni-mă, din sân m'a exilă,
Eu voiu privi la tine, iar tu la prevedință
Și astfel nici odată noi nu ne vom uită.

Coșbucu

3°.

Nu pot scrie versuri de amor, o floare!,
 Căci amorul este un lucru bizar,
 Dulce pentru-acela care nu-l cunoaște,
 Și iar totodată negru și amar.

Dacă vrei tu versuri, inima-ți deschide,
 Pe poet iubește și-i vedeă pe loc
 Că ți-a scrie versuri pân'a'mplea albumul,
 Ți-a împlă și viața de noroc.

4°.

Sfânt'ar fi acea zeiță ce cu magica ei vargă
 Atingând a mele gene în minut m'ar adormi,
 Sfânt'ar fi de trei ori sfântă, chiar de 10 ori ar fi,
 Căci prin lume depărtată fuge-mi gândul și aleargă
 După visuri aurite care nu le pot găsi.

5°.

Căci n'a putut pe tine
 Să te strivească-odată
 Nici hanul cel sălbatec
 Cu xerxica-i armată,
 Nici fiii semilunii
 Nepășnici și haini,
 Dedați să vadă lumea
 Cenușă și ruini.
 Nici seclul lui Zapolia
 Nu te-a răpus pe tine,
 Nici oarbele partide
 Și intrigi fără fine,
 Chiar mâna prevedinții
 Turbat te-a urmărit,
 Dar tu printre blăsteme
 Rămas-ai neclătit.

FRÎNTURI

SANDU MANOLIU

Sunt scriitori cu valoare istorică. Sunt mai mulți. Sunt scriitori cu valoare literară. Sunt mai puțini.

Cei dintâi aprind făclia culturii. Ceilalți o fac să strălucească. Primii dibuesc, popularizează și *culturalizează*. Ceilalți perfecționează, creiază și *esteticizează*.

Vorbim mai mult de literatura scrisă.

Literatura orală, a graiului „vorbit,” e mai veche și mai ușoară. E spontană. E literatura trăită. Limba vorbită, care se prefăce neîncetat, care se mlădie după timp și gîntă, după loș și oameni, — prinde mai ușor și mai aievea dinamismul vieții. Mimica și gestul completează viața și măresc plasticitatea.

Mai mult decît scrisul, graiul este expresia noastră individuală sau colectivă.

Literatura scrisă e mai dificilă. Procesul de ideație e mai complicat. Gîndirea — chiar cînd e îmboldită de sentiment — proiectează altă lumină în cuprînsul vieții noastre sufletești. Însăși intenția de a scrie continuă procesul de înstrăinare și deviere a fondului sufletesc brut. Asemenea unei lentile, obiectivarea impresiunilor noastre aduce, cu necesitate, mai ales în scris, diformarea fondului sufletesc inițial.

Apoi semnele grafice nu pot oglîndi nici a mia parte din cutele și manifestările noastre sufletești. Miădierea limbii se pierde. Cuvîntul anchilozat anchilozază gîndirea. Sentimentele se diluiază. Iar ideile se turtesc sau se strivesc, — așa cum se turtește și se strivește o ființă prinsă în tamponanele unui tren. Dela Heraclit la

Hegel sau la Bergson filozofia eternei deveniri ne-a intuționat realitatea poate mai conceptibil. Cum să prinzi „devenirea“ și „curgerea“ vieții în forme statice și amorfe?

Scriitorii cu valoare istorică creiază o atmosferă intelectuală. Ei deșteaptă o conștiință culturală capabilă, sau cel puțin dornică, de a înțelege și primi cultura. Ei deschid făgașul culturii. Cea dintâi luptă a lor este însă cu scrisul. Ei făuresc limba literară.

Cei dintâi pioneri ai scrisului au o valoare filologică, istoric-culturalizătoare și națională.

Scriitorii artiști depășesc aceste cadre. Ei se ridică pînă la valoarea literar-universală. Devin cetățeni în imperiul culturii estetice pure.

Prin scriitorii cei dintâi, cultura unei țări se naște și se împărtășie. Devine *extensivă*. Crește în suprafață și în număr.

Prin ceilalți, cultura unei țări se dezvoltă. Crește *intensiv*: în adâncime.

Opera acestora din urmă, deși fruct și pecetie a geniului național, depășește granița, — aspirînd și putînd să devină expresiune și valoare „specifică“, dar integrantă în cultura și literatura universală.

Meritul deosebit al lui Eminescu și Coșbuc e că au știut să fie și *ucenici și artiști*, — deși au trăit în epoci de inițiere și adaptare culturală, epoci cari cereau în primul rînd, nu creiarea de adevăruri estetice, ci creiarea unui mediu capabil de cultură.

Dacă prin geniul lor creator au putut să fie făuritori de opere literare de sine stătătoare și a tot intuitoare de frumos; prin dragostea lor față de neamul nostru au știut se fie minunați popularizatori și eminenți factori de cultură.

E o mîndrie pentru noi că G. Coșbuc afară de viziunea poetic-idealizată a fermecătoarei noastre naturi și afară de epopeizarea de basm a vieții noastre țărănești și vitejești, — s'a ocupat și de lumea noastră a celor mulți, de lumea celor de jos și de lumea celor mici.

Ca *traducător și localizator* a tălmăcit și îmbrăcat în haina limbii noastre strămoșești operele literare de frunte din literatura universală.

Astfel din literatura sanscrită, latină, germană, italiană și engleză a tradus ceeace și pe el l-a fermecat mai mult.

Pentru îmbogățirea și mlădierea limbii noastre literare, pentru înviorarea și lărgirea gândurilor și simțămintelor noastre, — dorința de a ne face cunoscut comorile literare străine, e darul cel mai frumos ce ni-l putea hărăzi Coșbuc nouă, limbii noastre și simțirii noastre.

Ca *popularizator*, din îndemnul lui Haret și al lui propriu, a zugrăvit cu avînt și cu drag vitejia legendară din trecut și datinele noastre populare de azi. („Povestea unei coroane de oțel” și „Războiul nostru pentru neatarnare” sunt scrise pentru țărâtime).

Ca *sfătuitor cuminte* al poporului nostru țărănesc, în mijlocul căruia și-a petrecut copilăria, l-au durut „marile lui suferințe”, dar și năravurile lui rele. Deaceia a cuvîntat și a scris împotriva alcoolismului, „dușmanul dintre noi”, împotriva superstițiilor și împotriva nepăsării noastre, care duce adesea pînă la năvinge.

Ca *îndrumător didactic* a tălmăcit în romînește ideile educative ale filozofului englez Locke, a organizat și publicat conferințele populare învățătorești; a ținut el însuși conferințe sătești, a alcătuit creștomății școlare cu pronunțat suflu eroic și tradiționalist, — ba a colaborat chiar în mai multe rînduri la cărțile de citire pentru copiii cei mici. (O carte de citire pentru clasele primare a fost scrisă împreună cu Al. Vlăhuță).

Însfârșit ca *îndrumător cultural și scriitor* în revistele la cari a colaborat sau pe cari le-a întemeiat („Vatra”, „Foaia interesantă”, „Sămăntorul”), a căutat să deștepte o atmosferă și o energie culturală cu inspirație neaoș-populară, tradiționalistă, eroică și națională.

Eră convins că poporul nostru ascunde în el, nu numai rezistența milenară și eroismul îndirjit de veacuri, — dar, mari posibilități de adînci și isvoritoare resurse culturale.

Dealtfel prin talentul cu care a fost înzestrat, el însuși a exemplificat în mod strălucit și aieva crezul gândurilor lui.

G. Coșbuc s'a încumetat se facă și studii de folklore, spicuri de psihologie populară și studii de interpretare a Divinei Comedii.

Dacă în studiile dantești, cu toată istovitoarea lui muncă și cu toată ascuțimea lui de observare nu a avut poate pregătirea necesară, — eră însă înzestrat în chip deosebit pentru cercetările folkloristice și pentru înțelegerea pătrunzătoare a sufletului țărănesc.

Păcat că nici Al. Lambrior nici G. Coșbuc, singurii cari cunoșteau „dela roată“ graiul, obiceiurile și datinele populare, n'au stăruiit pe calea aceasta.

*

Controversa e veche. Recent DI Lovinescu a mai reînfinerit-o. 'Evoluția culturii românești s'a făcut dela formă la fond, sau dela fond la formă?

În amândouă senzurile.

Formele de cultură (școli, teatre, reviste, instituții etc.) și-au dobândit cu vremea conținutul corespunzător.

Parte din aceste instituții și-au câștigat cuprinsul cultural indicat de instituția sau de atmosfera creiată de importatori. Parte din instituții s'au adaptat ele însele la cuprinsul sufletesc indigen-existent.

Deasemeni conținutul și manifestările sufletești și istorice băștinase și-au cucerit cu vremea învestmîntarea corespunzătoare.

Fiecare popor își are și manifestările lui proprii, dar este supus și intermixonii generatoare de noi fenomene politice, sociale și culturale, („Interdependența“, pentru care s'au certat criticii noștri).

Procesul de adaptare eră firesc să se facă în ambele senzuri.

Intrucît a fost util, și intrucît se putea sau nu devia, aceasta formează subiectul unei alte dispute, mai mult politice decît culturale....

*

Unii scriitori au redat gînduri și sentimente mai mult sau mai puțin comune, într'un început de formă literară.

Opera lor ne impresionează mai mult prin ritmica stilului și armonia limbii.

Sunt cei ce făuresc *limba literară*. Cei ce „toarnă'n forma nouă limba veche și 'nțeleaptă". E cazul lui Alecsandri.

Sunt însă scriitori, cari încearcă să ne redea mai mult „tainica simțire". In haina poeziei ei îmbracă cele mai adânci, mai cuprinzătoare și mai fermecătoare sau mai dureroase răscolii sufletesti.

In materie de estetică literară e greșită credința că notele pur intelectuale nu pot forma material poetic. Din potrivă, in adâncimea nebănuită a unei idei rezidă farmecul ei. Frumosul ideii poate deșteptă aceiaș emoție estetică, ba încă de un grad mai superior. (Mulți din luceferii filozofiei au o valoare mai mult estetică decît logică).

Opera literară ne poate impresiona prin adâncimea ideilor și tăria sentimentelor înfățișate, chiar cînd cuvîntul greu ca un butuc și stîlul întortochiat sucit și silnic împiedecă avîntul gîndului și al simțirii.

Vorbînd într'un limbaj mai popular — scriitorii aceștia sunt cei ce încearcă să izvodească un *conținut literar*. E cazul lui Gr. Alexandrescu. (Parte din poeziile meditative).

Originalitatea și adâncimea inspirației poetice și originalitatea și tăria intuiționării și obiectivării conținutului sufletesc dau nerv și trup viețuitor operei de artă.

Coșbuc și Eminescu au realizat și una și alta.

S'au luptat și cu zămistirea limbii literare și a formelor poetice și cu inspirarea și făurirea materialului artistic.

Au realizat opera literară absolută. Impăcată cu sine însăși.

Au fost și *meșteșugari și artiști*.

* * *

Ce ritmică minunată, variată și nouă e'n versurile lui Coșbuc! Totuși lonalitatea dominantă e' vioiciunea sveltă, exclamațiunea bogată sau întretăiată și dinamismul forte.

Prozodia lui Coșbuc e prozodia sufletului românesc. Nu e atît obiectivarea sănătății și armoniei lui sufletesti, cum crede Dl Ibrăileanu; nici numai o simplă măiastră particularitate poetică, cum se exprimă un alt critic.

Dacă n'ar fi îndrăsneț a lămuri o trăsătură tainică, prin alta și mai tainică, poate că în ritmica lui Coșbuc pulsează ritmul vieții noastre sufletești daco-latine: Spiritul *latin*, — meridional, svelt, vioi, șagalnic și aprins, altoit pe fatalismul, melancolia și senina gravitate *dacică*.

Câte secole literare are la spatele lui parnasianul și epicul Leconte de Lisle, sau sonetistul Hérédia? Dar seninul Goethe, meditativul Byron și tragicul Leopardi?

Și „ce“ trecut cultural are la spatele ei epoca lui Eminescu sau chiar a lui Coșbuc?

Pe vremea când Dante scria „Divina Comedia“ și „Vita Nova“, poporul românesc era în feșă. Trăia viața patriarhală a voevodătelor răsfirate. —

Iar când cițiva călugări dela mănăstirile noastre abia dacă însemnau pe margini de ciasloave anul domnilor și semnele timpului, — în Anglia, Shakespeare scria pe Hamlet și Othelo...

Și totuși Eminescu și Coșbuc pot fi medalii reprezentative și în țările cu vechime literară de sute de ani. —

Obișnuit, mai bine zis vulgar, se crede că poeții mari sunt lipsiți de simțul realității. Trăiesc cu capul în nouri. Purtați pe aripele fantaziei, ei, — sau nu văd realitatea, sau — o văd diformată.

Nu numai „un colț din natură“, ci întreaga realitate deviază, când trece prin lentila temperamentului poetic.

Premiza o fi justă, dar concluzia e greșită.

Mai întâi însăși realitatea o desminte: Și Alecsandri și Eminescu și Vlăhuță și Coșbuc au fost înzestrați cu un deosebit bun simț.

[Cetiți corespondența lui Alecsandri; articolele politice și însemnările lui Eminescu; iar la Coșbuc, articolele lui despre folclor și amintirile despre obiceiurile și moravurile dela țară. — Tipic e articolul: „Grăpa din drum“, publicat și în volumul „Dintr'ale neamului nostru“.]

Nu e vorba de sinceritatea literară, — ci de însuși simțămîntul realității. Să-ți dai bine seama ce e firesc să fie și ce nu.

Poate se și explică acest bun simț, care se află în așa osebită măsură uneori tocmai la poeți.

Fii lui Apollon sunt sortiți să trăiască și în lumea reală pămîntescă și în lumea imaginară a propriei lor fantazii.

Prin intuiție, prin contrast, sau numai prin simplul fapt al diversității celor două lumi „platonice“, ei pot deosebi mai bine ceea ce e firesc și ceea ce nu e firesc, ceea ce se poate și ceea ce nu se poate, ceea ce e, și — ceea ce nu e.

Ca să ai bun simț, nu e numai decît necesar să fii poet... Dar dacă destinul te-a hărăzit poet, ți-a dat, în majoritatea cazurilor, și darul bunului simț...

*

Coșbuc optimist? — Altă caracterizare improprie.

Opera lui Coșbuc e străbătută de un puternic suflu epic.

Epos înseamnă cuvîntare, povestire. Narare de fapte vitejești. În curgerea vremilor noțiunea s'a limitat și s'a adîncit.

Epic înseamnă desfășurare de forțe. Forțe uriașe. Dinamism. Acțiune eroică: luptă. — Lupta dîrză și eroică.

Succesul luptei nimeni nu-l știe.

Chiar cînd înfrîngerea noastră e nimicitoare, eposul cîntă. Nu dezastrul înfrîngerii. Nici victoria izbînzii. Ci apoteoza luptei. A luptei ca desfășurare dinamică.

Lupta poate să însemneze spor de vitalitate, dar nu numai decît și optimism. Căci nu ori ce luptă are scop și senz. Bejia luptei amăgește lipsa scopului.

Lupta cosmică sau lupta vieții — numai mintea noastră le finalizează. E bine să-ți creiezi tu însuți un ideal, care, deși uneori iluzoriu, te poate autosugestiona: „Dacă viața n'are scop, fă-o tu să aibă“. Fie și în fulgurațiuni de clipe.

Un imperativ categoric imanent ne îndeamnă să luptăm înainte. Chiar cînd decorul vieții și al luptei e ca în teatrul antic.

Ne supunem fatalității. — „Filozofie simplă“ și străveche, dar cuminte a țaranului român.

De aci însă și pînă la optimismul „viguros“, mai este drum lung...

*

Coșbuc poet țărănist sau al țărănimei?

Țărănismul e o atitudine socială și politică. Ești țărănist, nu pentru că te tragi din opincă, — ci, pentru că susții drepturile și mai ales interesele păturii sociale țărănești ca atare.

Faci un „credo“ politic. Iar cine amestecă atitudinea politică cu inspirația poetică, așa cum a făcut Cezar Boliac sau alți poetaștri sociali, acela sacrifică o atitudine pentru alta. Dacă nu cumva le sacrifică pe amândouă deodată....

„Noi vrem pământ“ nu e un „credo“ politic. E un glas al durerii și al revoltei.

Coșbuc nu e poet țărănist, ci al țărănimei.

Dar poet al țărănimei nu ești numai atunci, când o apoteozezi sau o slăvești prin cîntece, — ci, ori de cîte ori, viața, atmosfera și ritmul mediului țărănesc îți servesc ca subiect de inspirație, indiferent de atitudinea emotivă ce o ai ca poet.

Viața dela țară devine un simplu material afectiv sau poetic.

Coșbuc nu e poet al țărănimei, nici pentru că în versurile lui păstrează încrustat așa de minunat factura și graiul popular mîdiat și îngemănat artistic. Și Eminescu a îmbogățit versul românesc cu atîtea forme literare populare. — Și Eminescu nu poate fi numit poet al țărănimei...

Coșbuc e poet al țărănimei numai intru alt, intrucît viața țărănească i-a prilejit un fermecător subiect poetic.

*

Artistul ascunde în el latent geniul poporului din care face parte, sau poporul are plămădit în el aluatul resurselor geniale viitoare? — Și una și alta.

Dar dacă vrei să faci experimentare psihologică asupra unui popor, pentru a-i cunoaște puterile și însușirile caracteristice și virtuale, zămislitoare de noi bunuri culturale și civilizatoare, — atunci ia în cercetare materialul de elită. În el, printr'o viziune pătrunzătoare geniul unui popor se desvăluie înaintea noastră în toate însușirile proeminente.

Eminescu, de exemplu, reprezintă fața subiectivă, reflexivă și sensibilă. Coșbuc e obiectiv, contemplativ și transparent.

Unul reprezintă un interiorism afectiv cogitațional. Iar celălalt un interiorism afectiv acționist.

Cine știe dacă nu cumva acestea nu sunt și trăsăturile caracteristice și dominante în diversitatea și adâncimea sufletului nostru românesc de pretutindeni.

Și cine știe, dacă printr'o eugenie miraculoasă, nu s'ar putea grăbi și intensifica apariția genilor viitoare.... Tot suntem deprinși să vedem numai genii ori unde....

*

Manualele didactice și profesorii de literatură își pierd vremea cu predarea învățămîntului în mod riguros cronologic și genetic.

În loc de formarea gustului estetic, în loc de cultivarea minții și a simțirii, în loc de lărgirea și intensificarea vieții intelectuale cu ajutorul marilor opere, — manualele și unii profesori se străduiesc să încarce mintea elevilor cu fel de fel de date și cu fel de fel de fapte ale scriitorilor mai mici, Dei minore, cari cel mult pot avea o importanță istorică, documentară și explicativă bună pentru buchiniști și specialiști.

Uitați-vă ce întindere și ce tratare i se dă lui Eminescu și lui Coșbuc în manualele de literatură pentru școlile noastre!

E nedrept și nepedagogic.

De ce să-ți pulverizezi mintea, stînd de vorbă cu legionarii condeiului, cînd poți să-ți intensifici și lărgiți orizonturile sufletești la adăpostul marilor zămislitori ai literaturii și gîndului artistic?

*

Eminescu și Coșbuc nu au nici o adevărată ediție critică a întregii lor opere. Și nici un „serios“ studiu critic. De monografie nici vorbă. Dar, — decît să apară studii „literare“ confecționate de Constanța Marinescu, doctor în litere, sau de Octav Minar, — mai bine de loc.

Eminescu s'ar indigna. Badea Gheorghe ar suride.

*

Eminescu și Coșbuc nu au nici o statuie în țara românească. Bine, cel puțin, că au oameni politici și diverșii primari din diverse orașe.

E și firesc. Oamenii mari fiind ai țării întregi, au privilegiul de a nu fi ai nimănui...

*

Opera scriitorilor mari e mai tare și mai „eternă ca bronzul“. Noroc că e mai rezistentă și decât indiferența noastră.

DIN SCRISORILE UNCHIULUI MEU

PREOT GEORGE COȘBUC

Cea mai mare parte din scrisorile pe cari le-a trimis unchiul meu George Coșbuc părinților și fratelui său mai mic Aurel, — dela Universitatea din Cluj ca student în litere, apoi din Sibiu ca gazetar la „Tribuna“ și chiar și după trecerea sa la București, — a ajuns în mâna mea. Cu timpul am să-le public pe toate, adăugând la ele și câteva scrise de el altor rude, cum și unele adresate lui de către diferite persoane.

Șirul scrisorilor îl încep aci cu una adresată de Slavici unchiului meu, când el se afla în Cluj:

Sibiu, 22 Martie 1886.

Iubite Doamnă Coșbuc,

Versurile, pe care ni le-ai trimis, sunt o nouă dovadă despre zelul literar al D'ale și Te rog să fii încredințat, că atât pentru noi toți, cât și pentru mine în deosebi, ba mai ales pentru mine, ziua, în care le-am primit, a fost o zi de sărbătoare.

Te rog dar scrie, când te simți dispus, și ne trimite ceea ce scrii, dar silă să nu îți faci, căci e mai bine puțin și bun decât mult și slab.

Precum știi, am să mă duc în curând la Cluj, ca să stau în fața curții cu jurați. Vom vorbi atunci mai mult.

Deocândată te vestesc, că cu posta de astăzi Ți se vor trimite din partea editurii „Tribunei” 30 fl. v. a. ear pe viitor vom face tot ceea ce ne vor ierta mijloacele.

Al DTale sincer și afecționat

Ioan Slavici.

*

Inainte de plecare la București, îi trimite tatălui său scrisoarea:

Sibiiu, 13/7 1888.

Dorite tată,

De când nu am mai scris acasă, a trecut atâta vreme, încât veți socoti că eu nici nu mai stau prin Sibiiu. Dar tot gândeam, că ba ați bă mâne voi pleca la Hordou, și așa am tot amînat de pe o zi pe alta scrisul. Aveam de gând neștrămutat se merg acasă în Hordou în luna aceasta, dar' cum ni s'a vînit lucru, că în redacțiune chiar acum e mai mult lucru. Slavici e închis, redactorul Cășolțan s'a dus la București, Albini, redactorul actual, pleacă pe 2. septemăni la deprindere de arme, așa mi-a cautat se rămân până mai târziu. Dar' cred, că prin August tot o se pot pleca la Hordou.

Eu sunt sânetos, beteag n'am fost în timpul de când nu vi-am scris. Cu plecatul la București stau gata ori când se plec, dar' numai ca se me înțeleg cu ministru Maiorescu și cu regina, și apoi plec la Viena, căci acolo au ei de gând se me trimiță. Metropolitul Vancea încă s'ar afla aplecat se'mi dea bani, ca se studiez în Germania; în Blaj am fost de doue ori, odată am mers seara și am înturnat demineța, de altădată nîr era Vancea acasă, dar' o se merg cât de încușînd eară, ca se me cunoască Vancea.

Ieri am fost la Turnu-Roș și am înturnat peste Făgăraș. În lunile astea am umblat pe la Deva, Alba-Iulia, Abrud și Brașov, așa de-a vederea. Prin August dar' o se sosesc acasă, că m'am săturat de oraș și mi-e dor de mama.

Sunteți sânetoși cu toți? Mama nu e beteagă, și DTa? Aurel se 'mi scrie câte-va ceva, se nu fie leneș, că sunt eu destul de leneș.

Ve sărut
al Dv. George.

*

Fratelui său Aurel îi trimite din Sibiu scrisoarea pe care nu o am în întregime:

Sibiu 15/8 v.

Cinstite frate Aurel,

La a ta răcere, se-ți răspund epistolei scrise de tine îndată la primirea ei, am acceptat numai se treacă vremea de tipărire a Tribunei, și m'am și apucat de scris.

A trecut, dăci tu, o jumătate de an și eu n'am scris acasă decât numai o *bgiată* de scrisoare. Dar' dacă n'am ce scrie, de unde se iau cerneala care mi-s'a gătat, cum earăși tot tu dăci, ca se scriu câte ceva? Sănetos sunt; că me doare, și pe mine câte odată capul, e lucru mai mult decât de sine înțeles.

Aveam de gând se plec în luna aceasta acasă, pe vr'o câteva zile numai, și apoi se întorc earăși la Sibiu; dar' mi-am adus aminte, că în 4 Octombrie e deschiderea gimnasiului celui nou în Năseud și eu aş vrea bucuros se fiu pe acele vremuri în Năseud; dar' fiindcă nu pot umbla de două ori pe drumuri, voiu rămănea cu mersul acasă până în Octombrie. Din Năseud mi-au scris de vr'o câteva ori și prof. Alexi și Pletos, se fac o odă pentru gimnasiul cel nou, dar' nici n'am vreme nici poftă de afari lucruri. Dacă îmi va veni gândul se o fac, am s'o fac eu de voia mea, dar' nu cum sciu Năseudenii, ci cum sciu eu.

Eu nu sciu, pare-mi-se mie numai așa, ori mi-ai scris tu odată, ca Iulius ar fi avut un băiat și i-a murit. Eu me tot năcașesc să sciu anume; dar' în epistolele tale nu am găsit nicăiri acest „evenement epocal“ — Julius ce mai dărege de face și nici mie nu-mi scrie, nici prin Gazeta Poporului nu se mai arată? Scie ce 'i-a pașit frate-so, redactorul Păcățan?

Iacob e tot la oi? Mi-ai scris tu, că Luca s-a însurat? Prin Harina ce fac oamenii? Sănetoși cu toții? Prin Salva, Leșu?

Tribuna, gândesc, că merge în Hordou regulat. În Administrația Tribunei, acolo de unde se trimite gazeta la poștă, n'am fost de vr'o două săptămâni și nu sciu ce mai face administratorul cu —

Altă frântură din o scrisoare trimisă acasă din Sibiu, fără să fie adresată cuiva, începe așa:

Sibiu 5 Februarie.

Aurel îmi scrie: „O mare veste ni-a venit, că adevărat s'ii venit în luna trecută în Bistrița“ și mai la vale: „numai pentru aceia am voit se-ți scriu, ca se ved drept e ori ba.“

E într'adever veste, dar' nu vestea e mare ci minciuna e mare. Și cum a ajuns vestea pe la Hordou nu 'mi pot inchipui altcum, decât așa că Iacob din Blaj a bătut toaca după năravul lui.

Lucru e așa: Eu am avut se merg în Alba-Iulia la un avocat cu nește treburi de ale „Tribunei.“ Din Alba-Iulia, întorcând, 'mi-am gândit că pot se merg și până la Blaj. În Blaj am stat la un prietin de al meu din Sibiu, dar' lui nu voiam și nici nu aveam drept și împuternicire se-i spun de unde vin, ca se nu scie el și apoi se scie lumea toată. I-am spus așa într'o grabă, că vin din Bistrița; dela el au auđit și alții, că eu vin din Bistrița, a auđit și Iacob și el desigur a scris așa în Telciu despre asta și eată dar' vestea!

Eu încă m'am grăbit se-ți respund ca se nu cređi o comedie ca asta, că aș pot merge până în Bistrița și acasă se nu me duc!

Și chiar de n'aș fi avut timp destul, până acasă aș fi mers ori cum și cum — înțeleg timp „destul“, așa că eu și ori care altul din redacție trebuie se umblăm tot cu „Urlaub“ ca cătanele, pe ceas anumit, —

*

După expoziția din 1906, dela București, aducându-și amintē de cumnatul său Constantin Pop, preot în Feldru, îi scrie:

Luni 18/XII 1906.

Părinte popo,

Sosit-ai acasă din București, ori ești încă tot pe drum printre Coldău și Săsarm? Și ai găsit acasă toate prescurile pe număr? Și doamna preuteasa, bine sănătoasă mulțamim D.Tale? Și Sfinția Ta — ei, dă-o dracului de sfinție! — ești sănătos și vesel? Imi pare bine.

Am cetit prin gazete că la gara dela Copșa-mică ți-ai fi pierdut ochelarii. Imi pare rău. Și că prin Sibiu ți-ai fi pierdut capul (dar de asta mă mir, că omul nu poate pierde ce n'are), ți-ai fi pierdut capul după o sălișteancă frumoasă. Astîmpără-te, popo, cu de-astea, că șade rău, că ești bătrân! Ce Dumnezeu, Angelina n'are „parapleu“ isă ți-l rupă de scăfărlie?

M'am apucat eu să vă scriu, căci Alexandru are acum și mai puțină vreme decât mine. Toată ziua e la școală, se scoală dela 6¹/₂ dimineața, căci l-am dat la liceul Lazăr și noi stăm de parte, mai mult de patra kilometri dela liceu. Merge și vine cu tramvaiul electric, dar îi trebuie pe drum vreme multă, căci face

pe zi de 4 ori acest drum, aproape 16 kilometri zilnic. E îmbrăcat în uniformă de cadet, și e cu pușca pe umăr.

Eu, mulțămescu-ve de întrebare, sînt sănătos. Nevastă-mea așîderea. Alexandru idem. Bucătareașa tot așa. Dela sfintu Dumitru ne-am mutat în casa noastră — str. Labirint 133 — casă frumoasă, mare, mă rog, ca de boer sărac! Păcat că astăvară când ați fost prin București n'o aveam, ca să vă omenim ca pe niște obraze suptiri ce sînteți D. Voastră și ca pe niște fețe bisericești cari au s'ajungă în raiu de-a dreapta sfintului Haralambie cel cu aripi de foc care scaldă de șapte ori pe zi dracii în leșie. Dar ce n'a fost astă vară, o să fie la anul și la mulți ani, că nu e numai un căne scurt de coadă în lumea asta și nici omul nu e jurat să vie numai odată în viața lui prin București ca Pahonie Mocodeanul din Hordou la Ierusalim. O să mai veniți să mai vedeți „bârjele” și cinstita casă a Domnului, sfânt locaș de închinăciune la Caru-cu-hera (oho, Constantine, ce frumusețe de spumă!).

Acum, mai bine aș tăcea, dar uite că ani fuștei pe limbă și mă leg și eu de-o vorbă din scrisoarea ta cea din urmă. Prostul făgăduiește și nebunul trage nădejde. Adecă nebunul sînt eu, și prostul ești tu (să nu ne-audă cineva, că te pomenești că ne crede!). Te-ai legat să ne trimiți — tu, ori Angelina, că tot un drac sînteți — un covor, da un c-o-v-o r! Bre, Turcule, nu puteai să te astîmperi, că acum nevastă-mea n'amai covoare vede, ba galbene, ba albastre, ba verzi. Mi-ați înebunit-o cu covorul vostru.

Prin București e iarnă strașnică, zăpadă multă și ger. Dar mult soare și multă veselie, și acum cu sărbătorile ce vin începe frumuseța orașului cu nesfârșite iluminații, cu sgomot și cântece și irozi și câte comedii.

Iar vouă, fiilor, pace și bună iubire între oameni. Să vă mâncați în pace călbașurile (așa cred că se chiamă mîncarea aia, că eu de 20 de ani nici n'am mai văzut-o), și să vă roadeți cu câji diuți mai aveți costițele de porc și bucurați-vă și veseliți-vă cu veselia Domnului, petrecându-vă sărbătorile cu dragoste și cu har dumnezeesc. Ai strănutat? Să-ți fie de bine! O să faci chef de seară cu Vartolomeiu alui Filimon Găjăiță de pe ulița morii. Și salutări dela noi,

George.

NOTĂ. In scrisorile trimise acasă, după ce își exprimă dorul de mamă-sa, întreabă de unul și altul, dintre cei mai de aproape. Face amintire de toți frații, de veri și un nepot. Incepe cu Iulius, care îi este nepot, fiul surorii mai mari Raveca mărit. Iftene Bugnariu. Iacob și Luca îi sunt veri. Tot acelaș Iacob e cel dela oi, ca și Iacob cel dela Blaj, actualul administrator parohial din Telciu. La Harina avea o soră măritată după preotul Constanfin Pop, mai târziu trecut la Feldru. La Salva, deasemenea soră preoteasă. La Leșu, fratele mai mare Leon preot. Mai amintește de Alexandru, care i-a fost unicul copil și prin pierderea căruia a trebuit să sufere atât de mult.

O POEZIE ȘI GHICITORI

IULIU MOISIL

Din timpul când fratele meu profesorul Dr. Constantin Moisil era conducătorul societății „*Virtus romana rediviva*“ a elevilor dela liceul din Năsăud, a rămas între scrisorile societății poezia „*Arabii și dracul*“, făcută de Coșbuc când era acolo elev de cl. VIII, în 1883/84. Originalul autograf l-am depus în Iunie 1925 la Academia română, iar aci reproduc poezia:

ARABII ȘI DRACUL

Arabii își arară câmpiile în rând.
Atunci veni Dracul la dinșii zicând:
„La orice din lume am drept jumătate,
Așa dar din holdă să-mi dați a mea parte!“
Arabii fac sfaturi și pun jurământ
Să-i dea jumătatea ce crește 'n pământ.
Dar Dracul crezând că-l înșală, surise:
„Să-mi dați jumătatea d'asupra,* — le zise.

Arabii dau mâna cu Dracul și fac
Contractul. „Din holdă, noi Domnule Drac,
Iți dăm jumătatea ce crește 'n afară!“
„Să fie!“ — Ș' Arabii atunci sămănară

Rădichii și morcovi și sfeclă pe lunci.
 Și când veni timpul să 'mpartă atunci
 Arabii iau sfeclă și morcovi, ear Dracul
 Iea partea d'asupra: Iea frunza săracul!

Și când sosi vremea de plug în alt an
 Văd earăși Arabii că vine Satan.
 „Acum sunt cuminte, nu prost ca odată!
 Că an mă 'nșălarăți.“ „Noi? Cum așa tată?“
 Arabii fac sfaturi și pun jurământ.
 „Ei bine acum dați-mi (jumătatea) ce crește 'n pământ.“
 Arabii dau mâna. Ș'atunci sămânară
 Șireții, pe câmpuri ovez și secară.

Și când sosi Dracul, Arabii toți stau
 În rând și ieau spice și paie, ear (lui îi) dau
 Rădăcinile toate lui Satan. „Ei drăce!
 Mă 'nșală Arabii! Cum știu să mă joace!“
 Și 'n iaduri s'ascunde de tot rușinat.
 D'atunci Dracul așa s'a jurat
 Pe coarnele lunei și vrajele babii
 Că 'n veci nu mai face contracte cu-Arabii.

Hordou 19/2 1884.

Coșbuc.

*

NOTĂ. Privitor la această poezie d-l profesor universitar Nicolae Drăganu ne scrie, că el încă a copiat-o din almanahul societății „Virtus rom. red.“ intitulat „Muza someșană“, în care Coșbuc și-a scris singur cea mai mare parte din poezii. „Arabii și dracul“ este acolo a.14-a din cele 51 poezii scrise și citite de Coșbuc în anul școl. 1882/3, când el era elev de cl. VII. Căutând o explicație asupra controversei, d-l Drăganu e de părere că sau e vorba aci de două redacții deosebite, sau, după un an, Coșbuc a revenit în 1884 asupra poeziei și a copiat-o, după obiceiul său, cu modificări. Publicăm aci poezia și în formă cum a fost scrisă întâiașdată. „Dir. Arh. som.“

ARABII ȘI DRACUL

(După Rückert)

Arabii-și arară câmpiile 'n rând
 Atunci veni dracul la dânșii zicând:
 „La orice din lume am drept jumătate,
 „Din holda-vă încă îmi cer a mea parte!“
 Arabii-i promise cu nalt jurământ
 Acea jumătate ce este 'n pământ;
 Dar asta 'mbiere Satan' o respinse.
 „Îmi dați jumătatea de-asupra,“ el zise.
 Și ei sămănară rădichi peste lunci.
 Și când veni timpul să 'mpartă, atunci
 Rădichile mândre Arabii luară,
 Iar foife-uscate Sataniî Je dară. —
 Iar când veni vremea de-arat în alt an:
 „Voiu fi mai preecat,¹⁾ mugește Satân,
 „Deci dați-mi din contra!“ Atunci sămănară
 Arabii pe câmpuri porumb și săcară.
 Și când fu 'mpărțirea, Arabii luând
 Frumoasele spice, iar dracului dând
 Cotoarele goale, mugind cu sfială
 Satana s'ascunse văzând că-l înșeală,
 Și nici nu-i venise dorința să fie
 Mai mult cu Arabii 'n așa prietinie.

GHICITURI

(de G. COȘBUC)

Între toți șerpii din lume
 Am eu unul cunoscut,
 Fără seamăn, fără nume
 Și 'n iușală 'nentrețut.

Cât de iute zboară dînsul
 Să-mi închipuesc nu pot,
 Căci omoară 'n o clipită
 Cal cu călăreț cu tot.

¹⁾ Era mai bine „cu minte.“

Lui îi place să trăiască
 Sus pe piscuri — și pe loc
 Poate face orice casă,
 Toată pară, toată foc.

El strivește-un arbor mare
 Ca p'un pai suflat de vânt,
 Căci pe dînsul să-l înfrunte
 Nu-i putere pe pămînt.

Glasul lui așa-i de groaznic
 În cât tremură de el
 Omul cel ce-i mai în fire
 Intocmai ca un mișel.

Acest monstru niciodată
 Nu-i de nime fugărit;
 Și când moare, în foc moare,
 Dacă moare — a murit.

*

Care rege n'are țară?
 Ce fel de plugar nu ară?
 Care pepten nu-i de os?
 Care scai nu e ghimpos?
 Care cer e fără stele?
 Ce ciobotă nu-i de piele?
 Ce părete nu-i de piatră?
 Care cal șede pe vatră?
 Care om nu poate ride?
 Care cheie nu închide?
 Care pom nu înflărește?
 Care vacă nu mugește?
 Ce fulger e fără tunet?
 Care clopot fără sunet?

Publicate în Calendarul pedagogic pe anul 1885, Edit. de „Reuniunea
 Mariană” a învățătorilor din districtul Năsăudului, Gherla Imprim. „Aurora”
 p. A. Todoran, 1884.

AMINTIRI

VIRGIL ȘOTROPA

În anul 1884 era *Gheorghe Coșbuc* elev de clasa VIII-a a liceului nostru din Năsăud. Cu fața palidă, ochii expresivi și zîmbetul melancolic, trada încă de atunci pe poetul adânc gînditor, pe care aproape întotdeauna îl vedeai și găseai sau notînd, sau cetînd scriitori vechi și noi. Eram adesea împreună, căci îi plăcea să asculte cînd cîntam din vioară. N'avea voce deosebită și nici chiar auz muzical prea dezvoltat, cu toate aceste simția atracție spre tot ce este armonios: dovadă limpede de firea sa poetică.

După absolvirea liceului trecu la universitatea din Cluj, și acolo ne-am împrietenit și mai mult. De câte și câteori cutreieram periferia orașului, sau urcam dealul Feleacului, discutînd și glumind; iar dacă-l apuca vr'un dor și jale, mă ruga să ne întorcem acasă, să-i cînt vre-o doină someșană. În mica mea cameră se așeza pe dunga patului ori se întindea pe sofaua camodorogită și asculta cu deliciu la sunetele vioarei; iar eu îl asiguram că-i cînt foarte bucuros, căci am în el pe cel mai credincios și indulgent public asistent.

Nu odată se întîmpla, că dispărea făr' de nici o vorbă și nu-l vedeai săptămîni întregi în Cluj. Cînd îl cuprîndea nostalgia, nu era în stare nimic să-l rețină; pleca spre munți la Hordoul său și la bătrînii săi părinți. Alminterea, precum studenții tuturor timpurilor, ori doar' în măsură și mai mare, noi studenții români de pe-atunci eram de-arîndul subțirei la buzunar, trăiam vieață simplă, fără multe pretenții, răbdam lipsuri

de tot felul, așa că o duceam zău cam greu în cele douăzeci și nouă zile „din urmă” ale lunii. Nu e deci mirare, că ne apuca câteodată un aprig dor să plecăm acasă, unde ne mai puteam întrema și întări trupul și sufletul.

Înainte de-a împlini doi ani la cursurile facultății de litere, prietenul George (cum însuș se scria, și nu Gheorghe) merse la Sibiu, unde stete câțva timp ca colaborator la „Tribuna”, iar în 1890 trecu în București, și din clipa aceea începu să urce tot mai sus *gradus ad parnassum*.

În Decembrie 1893 plec și eu la București cu gândul să stau acolo câțva timp spre a cunoaște mai deaproape metropola culturii românești. În Brașov mă așteaptă regretatul *Grigore Maior* și încearcă în tot chipul să mă rețină în redacția „Gazetei”. Nu-mi întreprer călătoria, dar îi promit, că din București îi voiu depeșa hotărîrea mea definitivă.

Ajuns în capitală cea dintâiu grijă îmi este să caut pe Coșbuc, pe care nu-l văzusem de atâți ani. Auzisem că aproape în fiecare zi vizitează librăria „Sfetea”, deci mă duc ață la librărie și-l rog pe stăpânul ei să mă îndrepteze unde l-aș putea afla pe George Coșbuc. Dl *Sfetea* face o față cam serioasă apoi zice: „Ei, să probăm, dar dacă-l aflăm. Am un drum chiar pe-acolo; poftim, să plecăm”. Erau zece ore dimineața și zăpada crâșnea de frig. Trecem prin câteva strade, ne oprim înaintea unei case posomorite, urcăm scara; dl *Sfetea* grăbește printr'un coridor, eu după el. În fine se oprește la o ușă mare, ascultă un moment, apoi îmi zice: „E aci, poftim întră; dar scuză, eu plec, am de lucru”. Deschid ușa, care nu era încuiată, și încerc să mă orientez în camera slab luminată prin geamul deasupra ușii. Zăresc într'un colț al camerei un pat încărcat cu haine, rufe și perene, dintre cari se ridică puțin capul somnoros al prietenului George. Cască odată ochii, apoi iar îi închide, surâde, pleacă capul pe pernă și zice: „Tu ești Virgile? Acu trebuie să dorm. Pe seară la Caragiale”. Se întoarce spre părete; iar eu fără o vorbă ies încelinul din cameră, vesel că l-am aflat.

Abia așteptam să sosească seara, să ne întâlnim în berăria lui *Caragiale*, care se făcuse pentru un timp crâșmar în București, ca și *Gherea-Dobrogeanu* la gara din Ploești. Intru pe înserate

cu curiozitate în faimosul restaurant și zăresc la o masă pe doritul prietin. Grăbesc la el și după salutul și bucuria revederii, mă așez și eu la masa scriitorilor, unde Coșbuc ocupa de obicei locul prezidial.

Țimp de două săptămâni, cât am petrecut atunci în București, în fiecare seară ședeam împreună la masa unde mereu veneau și plecau mânăitorii condeiiului: poeți și prozatori, critici, raportori și redactori. Era masa de elită, pe care de multeori o servia însuși Caragiale, și la care pururea domnia veselie. Un nesfârșit schimb de idei și păreri, presărate cu umor și satiră, discuții infocate și povești glumete, urmate de râs și hohot. Cu mare plăcere îmi reamintesc serile petrecute în societatea oamenilor de spirit, între cari dedeau tonul și țineau isonul: Coșbuc cu umorul său blând și inofensiv, și Caragiale cu satira sa necruțătoare și cu glumele sale drastice.

Dar toate trebuie să aibă un sfârșit. Maior nu inceta să mă cheme la „Gazetă“, și așa îndată după Crăciun, luându-mi într'o seară rămas bun de la Coșbuc și ceilalți cunoscuți, am plecat la Brașov.

Au trecut iarăși ani în cari n'am văzut pe Coșbuc, cu atât mai multe însă am auzit și citit despre el. În 1896 am părăsit redacția „Gazetei“, fiind numit profesor la liceul din Năsăud. Aci în 1899 eforia fondurilor școlare grănițerești n'a ales director al liceului, însă guvernul maghiar, pe motiv politic, nu voia să confirme alegerea. S'a discutat pe-atunci și în ziare chestia, care ajungând la cunoștința lui Coșbuc, îi dă prilej să-mi adreseze câteva șire, pe cari, fiind ele de conținut intim, nu le-aș aminti. Le reproduc însă pentru ca să se vadă, cum umorul său trecând în anumite situații la exagerare, știa să ia un colorit grotesc. Aflându-se el în societatea prietenilor într'o cârciumă a Bucureștilor, mă caută și pe mine în vr'o cârciumă din Năsăud, și, atribuind alegerii de director o însemnătate excesivă, îmi scrie aceș'e șire hazlii:

Ditiramb, dela Carul cu bere.

Șotropa,

Tu sperii Europa

Cu plângerile tale!

Ești tu la Rahova,
 Ești tu la Grivița,
 Ești tu la Alexe, cărcimarul?
 Ori unde ești?
 Tipă guvernul, și țara tipă
 Că ești director
 La Năsăud.
 Bagă de seamă, scumpute Maro
 Nu te umfla!
 Și salutare, dragă primește
 Dela amicul vostru Coșbuc.

Iarăși trec mai mulți ani la mijloc, când cu data de 8 Aprilie 1906 primesc dela el următoarea scrisoare:

Indepărtate-al meu Virgil!

Dacă mai trăești și ești sănătos și voinic, pace ție! Multă vreme să ai bucuria de a vedea sfânta lumină a cerului.

Îți scriu ție, pentrucă nu mai cunosc pe nimeni acum prin Năsăud și „sunt străin între ai mei” din cauza multor ani ce-au trecut de când n'am mai fost pe-acasă. Iată de ce-ar fi vorba. Eu am vr'o 24 de poezii, toate epice, referitoare la vieța trecutului militaresc al năsăudenilor. Ele, negreșit, ar fi cel mai frumos și mai trainic monument ce li se poate face grănicerilor noștri, pentrucă i-aș face cunoscuți prin literatură, tuturor Românilor. Voiam să iau câteva din ele în volumul ce-l public acum, amestecate printre altele, iar pe cele rămase să le împart prin viitoarele volume. Dar mi-a fulgerat o idee. Să le adun numai pe ele într'un volum. Dar publicat aici, în București, volumul acesta n'ar avea haz, cât ar avea publicat acolo la voi, bunăoară în Bistrița. Și așa aș vrea să fac, să-l tipăresc acolo. Un volum de vr'o zece coale, cu preț ieftin de tot — cel mult o coroană — care ar putea fi folosit drept carte de cetire prin școale (cum am făcut și în România cu un volum), din care să învețe copiii bucăți de declamat și de cântat, — dacă se va găsi pe-acolo cineva să le pue pe nofe. N'aveți un imn al liceului, și vi l-aș da eu, n'aveți poezii de recitat la serbări și la ocaziuni solemne, și le-ați găsi în cartea mea. S'ar putea face într'acest sens o mișcare, printr'un volum într'adins creiat, spre folosul și gloria grănicerilor. Aș sta de muncă vr'o lună două, să-l prepar într'adins pentru voi și s'adaog, la cele 24 de balade, cântece lirice și imnuri (unul e gata de mult și-l înțeleg în manuscrise), ca să vă fac un vade-mecum. Fără șovinism și fără nimic ce-ar putea face să se uite cfloriș la voi autoritățile ideii de stat maghiar.

Aș întreprinde lucrarea numai dacă aș fi sigur că nu m'ati trata cu proverbia la voastră nepăsare, ci mi-ați arăta, dimpotrivă, cel puțin o bunăvoință gata de ajutorare. M'aș pune în contact numai decât cu tipograful

Matheiu, dacă aş şti că grănicerii vor cumpăra măcar 500 de exemplare, nu ca să nu rămân eu de pagubă, ci ca să ştiu că nu-mi vor face grănicerii ruşinea să mă nesocotească. Vreau să aud că ei vreau să aibă cartea.

Îţi scriu ţie şi te rog să îspiteşti spiritele şi te autorizez s'aduni, în numele meu, numele celor ce-ar dori să aibă volumul. Se înţelege, e o încercare din partea mea, spre a face ca grănicer ce sunt un monument grănicerilor, pe care eu am să-l fac chiar şi de n'ar vrea ei. Dar mi-ar plăcea să-l facem împreună. Sunteţi destui şi se pot găsi şi mecenaji (cred că strănuţi şi zici: mersi!), cari să sacrifice o coroană pentru o carte pe care s'o dăruiască unei şcoli, unui elev sărac, unui cetitor plugar etc.

Dacă crezi că ideea mea nu li-se va părea năşăudenilor nefolositoare şi le-ar face mândrie lucrul aşa cum ţi l-am arătat, te rog pune-te în înţelegere cu cărturarii năşăudeni şi vesteşte-mă până la sfârşitul lunii Maiu stil vechiu (căci după aceasta dată poate voiu fi plecat din Bucureşti, până prin Septembrie).

Şi primeşte toate cordialele salutări dela prietînul tău

George Coşbuc.

Imediat i-am răspuns să-mi trimită manuscrisul, căci de tipărirea poeziilor şi desfacerea broşurilor mă voiu îngriji eu. Spre mirarea mea însă, — urmă tăcere completă.

În toamna aceluiaş an, împreună cu câţiva colegi am plecat la expoziţia din Bucureşti. Sosiţi acolo primul pas ne-a fost să aflăm pe Coşbuc, care văzându-ne s'a bucurat nespun de mult, căci îl apucase mare dor de casă. Era încurcat cu miliţia şi nici pe ascuns nu putea să rişte intrarea în Ardeal.

Zilnic vizitam câteva ore expoziţia, iar restul timpului îl petreceam în societatea lui Coşbuc şi a prietenilor şi cunoscuţilor bucureşteni: *Borgovan*, *Bogdan-Duică*, *Haliţa*, *Şuşeu*, *Moisil*, *Meruţtu*, *Hodoş*, *Scurtu*, precum şi a altora, cari făceau să ne pară rău, că în mijlocul lor ne trece timpul atât de repede.

Într'o seară îmi spune Coşbuc, că are dorinţa să mergem ambii împreună cu cumnatul prof. *Scridon*, cu care şi el era înrudit, într'un local, unde să putem vorbi de-ale noastre de pe-acasă. Ne duce undeva într'o cameră rezervată, şi acolo haide la taifas; n'a rămas nimic neamintit şi nepovestit. Timp de multe ore am luat la rând toate întâmplările mari şi mici ale anilor trecuţi. I-am adus aminte între altele şi de scrisoarea sa din primăvară, rugându-l să-mi dea acum poeziile, să le duç cu mine

la tipar. Mi-a răspuns să lăsăm chestia asta pentru altădată, și astfel din nou a rămas baltă. Se făcea ziuă și noi tot povesteam. În fine i-am spus că trebuie să ne despărțim, altcum în acea zi nu putem merge la expoziție. Cu greu ne-a lăsat să plecăm, zicând ironic: „Măi, ce solizi v'ați mai făcut voi năsăudenii!” Auzi acolo, solizi — la patru ceasuri dimineata.

Doi ani mai târziu acordând împăratul Franz Josif amnistie tuturor celor priviți ca fugari din oaste, Coșbuc imediat a venit să-și revadă rudeniile, cunoscuții și locurile unde și-a trăit copilăria. În toți anii următori petrecea cu mare plăcere săptămâni de-a rândul în ținutul nostru și venia adeseori la Năsăud, unde în societatea vechilor săi conșcolari și prieteni depăna amintirile trecutului și urzia planuri pentru viitor.

La diferite ocazii, dar mai ales într-o seară din toamna anului 1913, chemați la cină la cumnatul *Marțian* și fiind de față și prietenul nostru *Horia P. Petrescu*, l-am rugat cu insistență să tranșăm chestia cu poeziile grănicerești; dar am primit tot răspunsul evasiv: că vom mai vorbi zilele viitoare, ori îmi va scrie, așa că n'am putut ajunge la nici un rezultat.

Cu prilejul acesta l-am văzut eu pe Coșbuc ultima dată, căci erumpând în anul următor 1914 marele cataclism, venirea lui în Ardeal întimpina multe piedeci.

Îmi spune colegul *Alexandru Halița*, că în preajma intrării României în războiu, într-o seară deodată pe neașteptate întră Coșbuc în casă la el, roagă să-i gătească doamna o mâncare predilectă, și când după cină se întrețin la masă, se prezintă doi jandarmi maghiari cu poruncă, că lui Coșbuc nu-i este permis să stea în Năsăud. Spre-a încunjura eventuale neplăceri, el îndată și pleacă la soră-sa în Feldru. A doua zi iarăși se întoarce la Năsăud și apoi — dispăre pentru totdeauna din ținutul nostru.

În anii următori s'a străcurat și la noi știrea despre marea nenorocire ce l-a lovit cu pierderea unicului său fiu, iar nu mult după aceea, în 1918, ne-a izbit pe toți ca și un fulger vestea, că a murit Coșbuc al nos'ru, poetul țărânimii, fala și mândria grănicerilor năsăudeni.

IN ANII DIN URMĂ

VASILE MERUȚIU

Războiul începuse dincoace de munți. Goarnele adunau feciorii la oaste. Ardealul mai avea să plătească cel din urmă tribut de sânge pentru o împărăție străină.

În țară, în vechiul Regat, coboreau rând pe rând o mulțime de refugiați. Țara românească era în fierbere, un fior străbătuse inimile tuturor; acum, ori niciodată!

Și mai înainte ne adunam câte-odată pe lângă „bădea George” — cum ne lăsa să-i zicem — în câte un colț mai retras, la o vorbă, la o glumă, la un sfat și-l așteptam ca pe un patriarh.

De astă dată glumele încetase. Poetul Coșbuc privea cu ochi, ce străbăteau Carpații.

În timpul, când se aștepta intrarea în războiu a României, petrecuse vara la Tismana, cu părintele Lucaciu și alții.

Avea un fiu, fala și bucuria lui, pe Alexandru, student la litere, în București.

În acea vară, se răspândi deodată vestea, că fiul lui Coșbuc a murit într-un accident de automobil. Din nenorocire vestea era adevărată. Prietenul, care-l invitasese în automobilul său, a rămas mort pe loc, iar Alexandru era rănit foarte grav.

Transportat cu o căruță de sat (pentru că acolo unde se ceruse o mașină, pe cât am înțeles s'a refuzat — și asta-l'a indignat mai mult pe „bădea George” ca părinte) după ceasuri de drum cu răni grele și sângerânde, Alexandru a încetat din viață la poarta spitalului.

Era vre-o două zile după înmormântare, când văzui spre seară la o masă pe poetul Coșbuc, cu cumnatul său, dl. Sfetea, două figuri împietrite, cari nu școteau nici un cuvânt.

Zărindu-l m'am oprit în loc. Un semn din deget mă chema. M'am apropiat cu sfială, cu pălăria în mână și la alt semn m'am așezat pe scaun. Nu îndrăzneam să scot nici un cuvânt, mi-se părea că o încercare de condoleare, l'ar turbura.

Peste pușin se ridică și zise: „Haida, haida cu mine!”

Dl Sfetea se retrase, iar noi eșiți în stradă oprim o trăsură. Atunci trecea pe stradă unul din refugiați, dl Avram Imbroane. A fost chemat și el, pentru că mulți refugiați se adunau în jurul lui „badea George” și plecarăm toți trei în strada Plevnei, acasă la Poetul.

Și acolo o liniște de mormânt. Afară începuse ploaia, iar alături, în camera vecină se auzia cineva plângând. Coșbuc se duse încet în partea aceea și reveni în curând spunându-ne: „Plânge, că plouă mormântul lui Alexandru. Ce să faci, e mamă.”

Apoi scoase de după sobă o fotografie mare, bust în mărime naturală. O ținea cu mâinile întinse, privind adânc și apoi arătându-ne-o zice cu glas răspicat și tremurător: „Iată ce ficior am avut. Ii ascund fotografia asta, (care era mai înainte în părete) că dacă o vede mamă-sa, tot plânge.”

Ne duse apoi pe un coridor îngust, într'o odaie de cărți și carnete de însemnări. Era camera lui Alexandru. Ne arătă o mulțime de lucruri interesante din studiile promițătoare ale fiului său. Iar când purta mâna pe o carte de pe marginea biroului, auzirăm deodată din prag „Să nu se închidă cartea!” Era Doamna Coșbuc, mama lui Alexandru, care venea încet fără să o simțim, în camera copilului și poate fără să știe, că suntem acolo. Era cartea, pe care o citise Alexandru mai pe urmă și ținea să rămâie deschisă la pagina, la care o lăsase el.

Trecând înapoi, în camera, în care ne primise, ne-am așezat lângă o masă.

Poetul ne-a scos atunci manuscrise și cărți. Un manuscris voluminos era traducerea din „Divina Commedia” a lui Dante, la care lucrase de ani de zile. Ne-a arătat și un plan foarte complicat al Infernului. Noi priveam și ascultam.

Poetul privea manuscrisul, îl mai răsfoia, da din cap, par'că i-ar fi slăbit curajul, și apoi ridicându-l în sus, îl lăsă pe masă, adăugând: „Asta n'o mai isprăvește nimeni.“

Ne arată apoi mai multe evanghelii, exemplare rare și alte cărți. Târziu pe la miezul nopții, când ne încredinșasem, că s'a mai domolit, ne luarăm rămas bun, urându-i o noapte mai liniștită.

Poetul era covârșit de durerea părintelui.

Nu peste mult timp sună și ceasul României. Zile de înălțare și de jertfe.

După câte-va luni, norocul ne părăsi. Dușmanii intrau în țară. Toată lumea alerga îngrijată. Mulți, cari au avut puțința, s'au refugiat în Moldova, care n'a putut fi smulsă de dușmani.

Cei mai mulți însă n'au avut puțința să se refugieze, ci au îndurat viața de mizerie sub călcâiul dușmanilor. Intre aceștia a fost și poetul Coșbuc. Cum a îndurat vr'un an și jumătate de robie, ar putea spune mai bine alții, cari au fost nevoiți să rămână în București.

Anii din urmă a lui Coșbuc au fost o tragedie. N'a avut norocul să mai trăiască cei puțin câte-va luni, până la reîntoarcerea, după atâtea mizerii, a oștilor biruitoare române. N'a avut norocul să mai vie odată acasă, în Ardealul românesc, unde se dorea atât de mult.

* * *

Cel ce are drumuri pe la București, să se abată vre-odată pe la cimiterul Belu. Intrând pe poartă, cam pe la a 5—6-a grupă în dreapta, spre margine, se găsește, umbrit de un teiu, mormântul, destul de modest, a lui Eminescu. Trecând apoi spre mijloc, printre o mulțime de cavouri de marmoră și beton ale oamenilor bogați (unii foști prinți alții foști negustori angroșiști în piața mare) după ce treci pe lângă un alt mormânt modest, al lui Caragiale, colo în fund, pe marginea costișei, numită „Valea plângerii“ cu mormintele celor săraci, întâlnești mormântul lui George Coșbuc, care odihnește împreună cu fiul său Alexandru, învăliți de acelaș strat de glie cu iarbă, pe care mâni pioase îl îngrijesc.

Iar dacă ați ajuns acolo, e bine să vă abateți și în partea stângă: veți găsi mormintele lui Iosif, Chendi și alți visători ai unei Români mari, pe care ei n'au apucat-o. Eșind de pe poartă, alături în cimitirul militar, odihnește Aurel Vlaicu, alături de alți camarazi vrednici.

Visători ca Coșbuc vor trăi ca profeții deapururi.

OBÂRŞIA FAMILIEI COŞBUC

VIRGIL ŞOTROPA

Se ştie că din secolul XV şi până la înfiinţarea graniţei năsăudene în 1762 Valea Rodnei stetea sub jurisdicţiunea magistratului din Bistriţa, fiindu-le asigurate locuitorilor români someşeni de către regele Mateiu Corvinul aceleaşi drepturi şi libertăţi ca şi Saşilor bistriţeni. Cutoatecă de pe la finea secolului XVII magistratul în mod abuziv începu să-i apese şi să-i nedreptăţiască tot mai mult pe Români încredinţaţi administraţiei oraşeneşti, totuşi atunci ca şi mai înainte mulţi iobagi de-ai proprietarilor cari îşi aveau moşiile, în vecinătate se refugiau în ţinutul nostru someşan, crezând că aci vor avea-o mai bine decât sub urgisii lor stăpâni tirani. Saşii bistriţeni se bucurau de iobagii fugari, cari pelângă că le îmulţiau braţele de muncă şi venitele, le mai erau şi obligaţi pentru adăpost; deci magistratul îi lua sub scutul său şi cât putea se opunea reclamării lor, dacă erau descoperiţi.

Răsfoind în vechea arhivă a oraşului Bistriţa prin actele şi documentele privitoare la iobagi, am aflat multe date remarcabile şi între, aceste mai interesante cari privesc trecutul familiei Coşbuc din Hordou. E de regretat numai că actele nu sunt chiar complete şi continuitatea

lor adesea este întreruptă, apoi pare să fie și suprimate scrisori despre cari în unele locuri se face amintire. Totuș și din materialul existent își poate face cetitorul idee despre fapte și întâmplări, cari scoase acum la lumină, pot să serviască ca bază și altor cercetări în chestie, prin arhivele Clujului, Târgu-Mureșului și Sibiului.

La începutul anului 1753 contele Samuil Bethlen, asesor la tabla regală transilvană, în numele familiei nemeșești *Petricsevics Horvath de Săplac*, ridică acuză contra membrilor familiei Coșbuc din Hordou pe motiv că aceștia, respectiv ascendenții lor, mai întâi purtând numele de *Ungur* apoi de *Tipora*, au fost iobagi pe moșia din Ilișiuva (Also Ilosva jud. Solnocul interior) a Horvatheștilor, de unde au fugit și s'au așezat în comuna Hordou din districtul Bistriții, luând ei aci numele de Coșbuc. Acuza era redijată în numele următorilor membri ai familiei Horvath: Fiica asesorului Bethlen cu numele Catarina, al cărei bunic după mamă-sa Susana a fost Cosma (Casimir) Horvath; apoi femeile Maria Benkö rămasă văduvă după Casimir Horvath, și Elena Palffy, după Francisc Horvath; în fine copiii lui Casimir cu numele: Moise, Ioan, Casimir și Barbara, și copiii lui Francisc cu numele: Francisc, Clara și Iulia. Iar membri familiei Coșbuc împotriva căror se îndrepta acuza erau: Chira Coșbuc cu fii săi căsătoriți: Flore, George și Petru; Ioan Coșbuc asemenea cu trei fii căsătoriți: Grigore, Vasile și Flore; apoi Nicolae alui Gherasim a Oprii și frațele său Tănase Simion alui Grigore; mai departe fil răposatului Gavril alui Grigore: Simion, Vasile și Alexa; în fine fii lui Ion Nechiti al Andrieșoaii: Ursan și Grigore.

În introducerea actului de acuză, făcută după datina de atunci cu multă vorbărie, se zice între altele privitor

la fuga strămoşilor amintiţilor iobagi, că ea s'a întâmplat „*post clandestinam videlicet Michaelis quondam Vojvodae Transalpinensis in Principatum Transsilvaniae irruptionem*“ adică: după năvălirea nelegiuită alui Mihaiu, oarecând Voevodul transalpin, în principatul Transilvaniei.

În baza acuzei tabla trimise în 28 Februarie 1753 pe secretarii Iosif Bellavari și Ioan Balogh la fața locului să ia informațiile necesare și apoi să facă pașii obișnuiți în cazuri similare. Secretarii merseră mai întâiu la Nișitra iar în 4 Aprilie la Hordou unde își completează actele interogând și ascultând mulți martori. Pe teritor sășesc (fundus regius) era datina ca procese de felul acesta să urmeze în prezența unui reprezentant al magistratului orășenesc, numit „homo regius“. Pe parcălabul trimis de orașul Bistrița însă amintiții secretari nu voră să-l recunoască ca atare, zicând că actele de investigare și rapoartele (inquisitoria-relatoria) s'au început pe teritoriul altui județ și numai s'au continuat în Hordou; apoi că parcălabul nu înțelege limba latină în care sunt redijate actele; și în fine că ei ca secretari la tablă sunt organe oficiale jurate, deci n'au nevoie de un al treilea „regius“.

După isprăvirea lucrărilor preliminare, conform instrucției primite, secretarii în 17 Aprilie se prezentară în orașul Bistrița înaintea primarului Georg Töckelt încunjurat de toți senatorii și notarii magistratuali, cum se accentuează în mod semnificativ în raport: „în casa particulară a primarului situată în strada spitalului între casele orășenilor Simon Schmidt și Michael Fritsch.“ Aci secretarii Bellavari și Balogh expuseră reclamația familiei Horvath, arătară toate actele și documentele în

chestie, și provocară pe magistrat ca sub amendă de 200 fiorini imediat să redea și restituie foștilor stăpâni pe iobagii fugari ai familiei Coșbuc împreună cu soțiile, copiii și toată averea lor mobilă. La avertismentul acesta primarul Töckelt răspunse în ungurește: „Am văzut documentele și am observat în ele și martori buni. Dar după ce și reclamații se încred că vor produce dovezi despre condiția liberă a lor și a antecesorilor, de astădată nu-i putem extrada“. Știind bine adică Coșbucenii ce-i amenință, trimiseră mai înainte pe unul dintre ei la primar și-l rugară să-i apere și nicidecum să nu-i extrădeze, căci ei vor produce contradocumente și vor pune și gaj în oameni și în bani.

Primind răspunsul negativ, secretarii provocară, conform legii, pe primar și pe senatori ca a opta zi după aceasta declarație să se prezinte la proces judecătoresc în fața tablei regești.

Să vedem acum ce conține actul de investigație prezentat tablei de către cei doi secretari, act copiat pentru arhiva Bistriței și de către notarul Ladislau Kereső, angajat de magistrat pentru redijarea scrisorilor maghiare. Pentru evitarea oricărei neînțelegeri e de notat că în acest act, pe lângă numele citate mai sus, se amintesc încă două nume pe cari le purtaseră Coșbucenii mai înainte, și adică în Ilișiu: *Bradea*, iar în Hordou: *Săcuț*.

După introducerea: „Extractus literarum inquisitorio-relatoriarum etc.“ urmează depozițiunile martorilor, întreogați:

1. „*Testis libertinus Ioannes Kozárvári alias Sívágó*“, de 28 ani, din Cusdrioara, diac unit depune așa: Am auzit dela crainicul Mihailă, Ursu Petri și Gavrilă Chioranu din Hordou, dela Ion Recan din Mănăștur și dela alți oameni bătrâni de ale căror

nume acum nu-mi aduc aminte, că locuitorii din Hordou cu numele Săcuet sau Coşbuc ar fi iobagi fugiți dela domnii Horvath cari au proprietăți în Ilișuia și în Chiuza. Am auzit și aceea, că adevăratul lor nume vechiu este Bradea ori Tipora, pe care mai apoi l-au schimbat. Am mai auzit dela Gavrilă Chioranu că mergând odată Ion Coşbuc împreună cu George Rus din Bichigiu la târg în Răteag, la întoarcere i-a arătat Coşbuc lui Rus un teren părăsit zicând: „Aceasta e moșia noastră și locul de casă în Ilișuia“. O știu și aceea sigur, că în Hordou partea cea mai bună a satului pe Coşbuceni îi privește ca streini și venetici.

2. *George Rus* din Bichigiu, de 74 a.: Intr'adevăr nu-mi aduc aminte când au venit strămoșii Coşbucenilor în Hordou, dar — fiind eu acum cu un picior în mormânt și după ce m'am și spovedit popii — spun cu sufletul curat ce am auzit dela oamenii bătrâni, că adică ei ar fi fost iobagii domnilor Horvath din Ilișuia și din Chiuza. Țin minte că înainte cu vr'o 20 ani birăul domnesc de atunci din Chiuza, al cărui nume îmi scapă, venind pe hotarul Hordoului spre a face ceva fân, și nemerind să lucreze în zi de sărbătoare, a fost amendat de Ion Coşbuc care era primar în Hordou. Pentru aceasta mâniindu-se birăul din Chiuza i-a zis: „Așteaptă numai, ești iobagul domnului nostru, și vei face fân încă și tu împreună cu noi“. La acestea Coşbuc a răspuns: „Chiar dacă voi fi iobag, voi fi om mai de omenie decât tine; și dacă voi vrea să mă răscumpăr, mă voi răscumpăra, căci am cu ce“. În timpul acela fiind eu jude în Bichigiu, iar Ion Coşbuc jude în Hordou, am trăit în prietenie; și știu că mult timp a fost tot supărat și se temea că domnii îl vor duce cu forța din Hordou. De către alții, Coşbucenii au fost priviți totdeauna ca venetici, și știu că ei din linie bărbătească nu posed nici o moșie mai vechie, ci au numai pământuri zălogite sau zestre dela soții. Venind odată, înainte cu vreo 20 ani, cu Ion Coşbuc din Răteag spre Ilișuia — știu că au mai fost și alții cu noi de numele căror nu-mi aduc aminte, și am fost și cam beți, dar nu tare — Coşbuc mi-a arătat un loc părăsit zicând: „Vezi George, acesta e locul casei mele, moșia mea“.

3. *Grigore Ilea* din Hordou, de 64 a.: Am auzit dela bătrâni că încă de mult s'au pripășit aci în Hordou, din Ilișuia județului

Solnocul interior, doi flăcăi, dintre cari unul a fost bunicul lui Ion Coşbuc de azi, — de numele lui nu-mi aduc aminte — iar celălalt a fost fratele bunicului: Oprea. Cel d'întăiu, de al cărui nume nu-mi aduc aminte, a avut un fiu cu numele Andreiu, tatăl lui Chira şi alui Ion Coşbuc de azi; *acela pe care ca copil l-au numit Andreiu Săcuet, iar mai târziu l-au poreclit „Coşbuc“ pentru că el ducea dela o stână la alta lemnul de care atârnă căldarea şi cărui în limba românească îi zic' „oujbă“*. Pe strămoşul celeilalte familii, cum am spus-o, l-a chemat Oprea şi el a fost frate cu bunicul lui Chira şi Ion Coşbuc de astăzi. Oprea a avut doi fii: pe Gerasim şi pe Toader. Fii lui Gerasim sunt: acela pe care acum îl numesc Nicolae alui Gerasim al Ōpriei, şi fratele mai mic al acestuia: Tănăsie. Nicolae încă are, pe cât ştiu, patru copii. Am auzit apoi dela bătrâni, că Coşbucenii sunt iobagi ai domnilor Horvath, şi am auzit şi de faima cu făcerea fânului; apoi că ei sunt venetici şi posed pământ nu din linia bărbătească ci din zăloage sau din zestre.

4. *Ursu lui George*, de 60 a., mărturiseşte ca cel sub 3.

5. *Timoce alui Grigore*, 74 a.: Am auzit dela Rus George ştirea, că Ion Coşbuc însuşi şi-a arătat în Ilişiuva vechia moşie.

6. *Maşteiu alui Vasilie*, 44 a.: Numai înainte cu 4—5 ani am auzit pe oameni vorbind că Coşbucenii ar fi iobagi din Ilişiuva.

7. *Petre alui Isip*, 38 a.: Dela oamenii bătrâni totdeauna am auzit că Coşbucenii îşi trag originea din Ilişiuva şi s'au pripăşit aci în Hordou de pe moşta domnilor Horvath. — Mărturiseşte despre făcutul de fân al birăului din Chiuza şi despre vorbele pe cari Rus George le-ar fi auzit dela Ion Coşbuc.

8. *Gavril Chioranul*, 52 a., ca cei de sus.

9. *Alexa Runcanu*, 60 a.: Am auzit dela bătrâni, că străbunii Coşbucenilor, doi flăcăi tineri Alexa şi Oprea, au venit din Ilişiuva şi din Chiuza în Hordou, şi nu posed moşie din linie bărbătească ci numai pământuri zălogite ori zestre după femei.

Tot ca cei precedenţi, cu adause de mai puţină importanţă, mărturisesc: 10. Ion Guşteni, 11. Andreiu alui Ion Bugnaru, 12. Todor alui Andreica, 13. Onisia soţia lui Maxim alui Bilaşcu, 14. Ion Runcanu, 15. Vasilie alui George, 16. George Cosmi,

17. Alexa Bugnaru, 18. Ursu Petri, 19. Ion alui Simion, 20. Partene alui Miron, 21. Simion alui Dămian.

22. *Ion alui Andreiu a Bozulai*, 50 a.: Am auzit că înainte cu câțiva ani certându-se Coșbuț cu ginerele său Ion din Cusdrioara, acesta să-i fi zis: „Așteaptă, că pe mine acum m'a scăpat Dumnezeu din iobăgie, dar tu cât de curând vei fi iobag, pentru că ești iobagul domnului Horvath din Ilișiu.”

Item: 23. Andreiu Bichigean din Salva, 24. „*Honorabilis Popa Dumitru alias Herșe ex Makod*“, 25. Oniga Bindea din Chiuza, 26. Oniga Olar, 27. George Avram, 28. „*Honorabilis Popa Mathe Todjer*“.

29. *Cosma Bradea*, 45 a.: Pot spune cu siguranță și însumi am văzut adeseori, că un iobag cu numele Lupu Tipora din Ilișiu, birău al răposatului domn Cosma Horvath, căra mereu la casa sa din Ilișiu multe de toate, aducându-le din Hordou din vidicul Bistriții; așa: sumane, cușme, piei de miel, țundre, pănură de cioareci și altele. Întrebându-l că cine i-le-a dat, răspuse că Coșbucenii. Dar aceea n'o știu că i-le-au dat oare ca rude, ori ca prieteni. Am mai auzit dela tata și dela alți bătrâni că strămoșii Coșbucenilor au mers în Hordou *încă pe timpul invaziilor tătarăști*, și că într'adevăr ar fi iobagi din Ilișiu.

30. *Ion Olar*, 40 a.: La primăvară va fi anul decând, măcinând în moara din Piatra, un om cu numele Conea Nechita din Mireș mi-a spus: „Ai slabi stăpâni că nu caută după Coșbucenii din Hordou, cari le-au fost iobagi.”

Item: 31. Petru Moldovan, și 32. Alexa Bindea.

33. *Ștefan Meșter*, de 76 a., din Chiuza, depune: Ajăt dela oamenii bătrâni din Chiuza cât și din Hordou, între cari dela Grigore Creangă ca și dela bătrânul Nicolae, care a locuit în Piatra, am auzit că strămoșii Coșbucenilor Alexa și Oprea Tipora au trecut în Hordou din Ilișiu, de pe pământul antecesorilor Horvatheștilor numiți Balog. Dup'aceea ei au luat numele de *Săcuț*, iar pe tata lui Chira și Ion de azi, adică pe Andreiu, din batjocură l-au numit: *Coșbuc*. Înainte cam cu 20 ani și eu am fost pe holărul Hordoului cu un birău de curte numit Chira, și întâmplându-se să lucrăm în zi de sărbătoare, ne-a pedepsit Ion Coșbuc, pentru aceeace mâniindu-se birăul Chira îi zise lui Coșbuc:

„Așteaptă numai, că și tu ești iobagul domnului nostru, și încă și tu vei veni cu noi aci să faci fân“. Ceeace auzind Ion Coșbuc, s'a înfristat, apoi a zis: „Dacă m'or duce, și acolo voi fi eu om mai bun decât tine. Și dacă voi vrăa să mă răscumpăr, va fi cu ce să mă pot răscumpăra“. Aceste le-am auzit cu urechile mele, dela Coșbuc. — Mai încolo depune ca și George Rus din Bichigiu și spune că atunci când și-a arătat Coșbuc moșia, ar fi fost față și *tata protopopului românesc din Năsăud*, care i-a zis să nu vorbiască de aceste căci își va face mare năcaz. La aceasta zise Coșbuc: „Nu mă tem, căci sunt o sută de ani decând au plecat străbunii mei de aci, din Ilișiu, și acum nu mă mai pot căuta“.

34. *Chira Ursu*, 57 a: Eu încă am auzit că într'adevăr de aci din Ilișiu, din familia *Ungur* pe care mai târziu din batjocură au poreclit-o: *Tipora*, au mers la Hordou strămoșii Coșbucenilor. Dela mulți, și între aceia dela un om de aci cu numele Ignat Cârstea, am auzit de vorbele pe cari Ion Coșbuc le-a zis lui George Rus când își arătasă odinioară aci moșia; căci răsposatul Ignat Cârstea stând aproape de ei încă le-a auzit bine. Și aceea o știu și-mi aduc bine aminte că un om cu numele Lupu Tipora, birău de curte al domnilor, umbra des la rudeniile acele din Hordou, și aducea multe dela ei: cușme frumoase, țundre, pănură de cioareci și altele.

35. *Costan Isai*, de 76 a. mărturisește ca cel precedent, apoi adaugă: Am mai auzit că strămoșii Coșbucenilor au fost foarte săraci, umblau a milă dela casă la casă, și strângându-și poalele țundrei făceau din ea săculeț, zicând oamenilor să pună în el pânea, și de aceea îi numeau: *Săculeți*. Mai știu că odată am venit cu Ion Coșbuc din târg dela Răteag, și atunci m'a întrebat dacă e acasă Lupu Tipora care-i rudenie de aproape și foarte iubită; și zise că după dreptate și el, Coșbuc, ar fi iobag din Ilișiu, La acestea i-am zis: „De ce nu vii deci acasă?“ Iar el a răspuns: „Dac'aș veni acasă te-aș scoate din postul de birău al curții și tu te-ai supăra“. Când a zis aceste vorbe era cam beat, dar nu prea tare.

Item: 36. Ion Artene, și 37 Ștefan Spermezan.

38. George Dărăban, 40 a: Dela sârmanul bătrân Ignat Dămian, cu care am locuit într'o casă, adeseori am auzit că

Coșbucenii din Hordou sunt iobagi de aci din neamul Tiporenilor ; și-mi aduc aminte că Lupu Tipora dé aci a umblat mult pe la rudeniile acele din Hordou.

39. Petru Bradea din Ilișiu, 40 a.: Am auzit dela Ignat Cârstea că el a fost acolo când Coșbuc și-a arătat moșia lui George Rus.

40. Nichita Conea, de 78 a., din Mireș : Am auzit înainte cu vr'o 14 ani dela un om foarte bătrân din Hordou, cu numele Ion Maxim, că străbunii Coșbucenilor au fost iobagi din Ilișiu.

Aci se curmă documentul fără de-a avea încheiere. Dar faptul că acela a fost mult mai lung reiese din unele însemnări de pe marginele paginelor, unde se amintește martorul al 61-lea care a fost chiar protopopul Tănase din Năsăud. E foarte regretabil că nu putem să-i știm și pe martorii următori cu depozitiile lor ; dealtfel însă și în bucata ce ne-a rămas din actul de investigație aflăm unele indicii importante pentru cele ce-au urmat.

În notele marginale, făcute de susnumitul notar maghiar Kereső, se spune despre primul martor Ion „Kozárvári alias Sóvágó“ că e ginerele lui Ion Coșbuc, și mâniindu-se pe acesta, acum îi este dușman de moarte ; apoi că persoanele amintite de el în depozitie revoacă vorbele spuse cândva lui. — Despre martorul al 3-lea Grigore Ilea se spune că e ucigaș și și-a răscumpărat capul dela magistrat. Apoi se face observarea semnificativă : Mandatarii „regii“ ai magistratului să se informeze înainte dela bătrânul Ion Coșbuc și dela Chira Săcuet despre genealogia familiei și să examineze că de unde o cunoaște așa bine martorul. — La martorul al 8-lea Gavril Chioranul se observă că-i dușman, fiind mânios pe Coșbuc pentru că acesta i-a luat o grădină. — Depoziția lui Ștefan Meșter e revocată, și protopopul Tănase

spune despre tatăl său că înainte cu 20 ani a fost cam surd și înainte de 15 ani a și murit.

Din notițele aceste marginale, precum și din scrisoarea Horvatheștilor care urmează mai la vale, se vede că — după ce magistratului bistrițan i-a succedat pe oarecare cale să împiedece ori să amâne deastădată extrădarea Coșbucenilor reclamați la tablă de familia Horvath — pentru apărarea acelor orașul trimise mai apoi și oameni de ai săi (regii) ca să facă o contrainvestigație și să adune date cu cari să poată combate pretențiunea Horvatheștilor. Ba mai mult, dintr'un act de investigație rămas din 1760 vom vedea, că chiar înșiși Coșbucenii au început a lua jurământ dela unii săteni pe cari i-au înduplecat să mărturisească în favoarea lor.

Cutoateacestea timp de trei ani doarme întreagă afacerea, nu sunt urme nu sunt scrisori în chestie. Numai în protocoalele magistratului află unele informații cari confirmă ceea ce spuseseam privitor la cazuri de natură similară. Adică familia Coșbuc, strimtorată și amenințată, trebuia să-i fie obligată și recunoscătoare magistratului protector. Incepuse în 1755/56 revolta Românilor someșeni contra opresorilor bistrițeni, și în acel timp orașenii aveau mare interes să fie informați despre cele ce se întâmplă „în vidic.“ Astfel în 24 Iulie 1756 Grigore Coșbuc, jude în Hordou, îi raportează senatului bistrițan că Românii someșeni au ținut zilele trecute în Mocod două „soboare“, la cari el încă a trimis câte doi săteni. În soboare s'a discutat asupra ofertei și promisiunii conțelului Teleki, că dacă Someșenii îi vor da douăzeci covași pe opt zile, atunci el îi va ajuta să scape de zăciuieli, de făcut fân pentru oraș și de alte sarcini iobăgești ce

li-se impun. Iar în 24 Martie 1757 tot judele Coșbuc îi împărtășește senatului că din încredințarea directorului cauzelor fiscale ardelene, doi cancelariști au umblat prin vidic, au citat pe mulți săteni la Năsăud, unde au redijiat procese verbale, interogându-i pe oameni despre plânsorile și suferințele lor.

Dar și aveau motiv Coșbucenii să fie îngrijați și să caute favoarea magistratului, deoarece în 1756 familia Horvath din nou cerea dela tablă să fie extrădați. Aceasta o dovedește scrisoarea adresată în 16 Decembrie 1757 de către Ioan și Francisc P. Horvath primarului și senatului bistrițan, având următorul conținut:

„Înainte cu un an am reclamat un anumit număr de iobagi fugari din Hordou. Cu acel prilej, nefiind îndatorați ci „ex pura generositate“, v'am predat documentele nu numai spre cetire dar și spre a-vă face extracte, fiindcă ne-ați dat cuvântul să ne împărtășiți și d-voastre *investigația ce ați făcut cu acei oameni*. Pe motiv că să nu se divulge conținutul actului de investigație, până acu nu ne-ați făcut împărtășirea cerută. Reamintindu-vă cuvântul dat, rugăm să ne comunicați actul de investigație al acelor oameni. Dacă veți dispune ca la procesul care va decurge după Crăciun înaintea tablei, avocatul d-voastre Ioan Simenfalvi să lase ca și avocatul nostru să poată examina actele, probabil am putea accelera chestia și s'ar evita creșterea speselor și incomodarea ce vi-se face. Fiind adevărul sigur pe partea noastră, ne-ar plăcea însă mai bine dacă în fine ni-ați extrăda pe iobagi, și atunci n'ați suferi nici d-voastre atâta „mortificație“ din partea lor. Așteptând răspuns etc.“

Din lipsa actelor nu putem ști cum a decurs adouaoară procesul înaintea tablei, dar e cert că magistratul și acu a reușit să amâne extrădarea Coșbucenilor.

Și acum urmează a treia reclamare. Intre actele fascicolare ale arhivei bistrițene, acte cari privesc „renitența și revolta“ Românilor din Valea Rodnei, aflu cu

data 8 Octomvrie 1759 următoarea scrisoare informativă: Francisc Horvath reclamă pe membrii familiei Coşbuc din Hordou ca pe iobagii săi. În consecinţă sunt citaţi înaintea magistratului: Bătrânul Ion Coşbuc, fiul său Grigore Coşbuc, Petru alui Chira şi Ion alui Nicolae, şi li-se împărtăşeşte că pentru facerea interogatoriului sunt obligaţi la un gaj foarte mare, iar până la depunerea acestuia sunt arestaţi. Coşbucenii zic că până la producerea dovezilor contrare vor sta închişi, numai primarul oraşului, care chiar se afla în Sibiu, să aducă cu sine actele cari îi privesc. — Iar într'o notă din 11 Octomvrie stă că se prezintă înaintea magistratului şi declară că garantează cu persoana lor, pentru Coşbucenii deţinuţi, următorii: Todoran alui Dănilă şi Simion alui Andreiu din Bichigiu; Popa Pinte, Alexa Bugnar, Pintilie Zăgrean, Pintilie Bugnar, Ion Mocodean, Maftel Rebrişorean, Simion alui Dămian, Vasile Bugnar şi Iftode Runcan din Hordou; Grigore Scuturici din Telciu; Filip Bucilă şi Lupu Dan din Zagra. Dup' aceasta arestaţii sunt dimişi din închisoare.

Intorşi acasă Ion Coşbuc şi Grigore Coşbuc aştern guvernului şi guvernorului următoarea plânsoare:

„Românii din district ne persecută în tot chipul pentru că noi ne supunem magistratului şi nu luăm parte la revoltă. Ne ameninţă că ne vor distruge casele şi ne vor omori, aşa că ziua-noaptea tremurăm de frică. Spre a ne chinui şi mai mult, Hordouanţii s'au dus la văduvele rămase după Cosma (Căsimir) şi Francisc Horvath, cari înainte cu şase ani ne reclamaseră dela magistrat ca iobagi, şi le-au îndemnat să facă un nou interogatoriu în sat, asigurându-le că sătenii vor mărturisi că Coşbucenii sunt adevăraţi iobagi. Faptul ăsta şi noua persecuţie ne bagă în nouă chelăruie şi, în nesiguranţa cauzei noastre, ne face imposibilă continuarea gospodăriei şi prestaţia către Majestatea sa şi către oraş. Ne temem

de sfârșitul amenințărilor și persecuțiilor, nu cutezăm să scoatem nici capul din casă văzând cum din toate părțile vidicanii și sătenii năzuiesc la peirea noastră. Intenția de-a ne prăpădi și urgia lor se vede și de-acolo că înainte cu trei săptămâni au trimis în toate satele pe doi oameni din Mititei și Năsăud ca să întrebe dacă sătenii se învoiesc să apere ei înșiși pasul Rodnei și plaiurile, și să alunge pe vechii plăieși. Scrisoarea în chestia asta a făcut-o un diac în casa birăului, apoi au încercat să ne silească s'o semnăm și noi; deoarece însă noi nu ne-am învoit, acum sunt cu atât mai întărâtați împotriva noastră. Înainte cu trei ani când doi cancelariști au investigat pe săteni contra magistratului și eu Grigore Coșbuc eram chiar birăul satului, mi-au luat 10 fiorini din contribuție zicând că-i vor restitui, însă până azi n'am primit nimic. De când s'au revoltat, sătenii nu mai plătesc nicio contribuție, eu dimpotrivă nunu-mai că am plătit pentru persoana mea 20 fiorini, ci pentru neplata sătenilor am mai fost și amendat cu 70 fiorini rinani. În forma asta am ajuns să fiu cerșetor singur numai pentru că n'am făcut cauză comună cu ei. Deaceea ne rugăm să ne ajutați, să ne apărați și să ne întoarceți pagubele suferite.*

La tabla din Oșorheiu (Târgu-Mureș) pare că se fixase în 1760 terminul pertractării în procesul familiei Coșbuc, căci magistratul bistrițan cu data 11 Noemvrie 1760 scrie avocatului Simenfalvi să fie cu luarea aminte la diversele cauze procesuale cari se vor trata în proxima sesiune, între cari va fi și chestia Coșbuc. Dintr'o listă aflătoare în arhiva bistrițană se poate vedea că diferiți moșieri maghiari cereau să fie extrădate de către magistrat unsprezece familii românești. Lista are titlul: „Specification derjenigen im Rodnaer Thal befindlichen Wallachen, auf deren Unterthanschaft die Domini Terrestres die Ansprüche gemacht und den Bistritzer Magistrat, weil Er selbige nicht extradieret hat, haben evocieren

lassen," și la primul loc stă: „1. Tit. Petki Horvath wegen der Kosbukischen Familie aus Hordo.“

Se mai află în arhivă un document din 1760 privitor la investigația ținută în cauza familiei Coșbuc, și adică un chestionar (utrum) intitulat: „Quaestiones erant tales.“ Punctele chestionarului redijate în ungurește, fiind ele semnificative și instructive, urmează aci în traducere:

1. A cunoscut martorul familia Săcuet alias Coșbuc, locuitoare în Hordou, în districtul orașului nobil liber regesc Bistrița?

2. Câte capuri de familie ori gazde are acea familie, cum le cheamă și câți copii au?

3. Știe martorul cu siguranță că toți membrii acelei familii au fost din străbuni necurmat iobagii domnilor Cosma și Francisc Petricsevics-Horvath de Săplac, apoi ai descendenților erezilor și urmașilor acelora, aparținători „de jure et ab antiquo“ moșiei ereditare din Ilișiuva jud. Solnocul interior; apoi că și căpeteniile de azi ai acelei familii sunt vechi iobagi ai domnilor Horvath?

4. A auzit martorul că numiții iobagi fugari, cari acum se numesc Săcuet alias Coșbuc, au purtat mai de mult porecla de Ungur, ca și antecesorii lor locuitori în Ilișiuva?

5. Cum s'au numit mai întâiu cei doi flăcăi din familia Ungur, fugiți de pe moșia din Ilișiuva a acuzatorilor și stabiliți în satul Hordou din vidicul Bistriței; decâteori și-au schimbat numele atât acei iobagi fugari cât și urmașii lor; de câtă vreme poartă numele de Săcuet și Coșbuc, și de unde și cum au căpătat ei aceste nume?

6. Este adevărat că o parte a familiei vechi iobăgești Ungur rămasă în Ilișiuva cu timpul încă și-a schimbat numele în Tipora, și se cheamă și azi așa; în consecință:

7. Tiporeni locuitori în Ilișiuva și Săcuetii alias Coșbucenii locuitori în Hordoul din vidicul Bistriței se trag din vechia familie Ungur, și toți împreună sunt străvechi iobagi ai domnilor Horvath din Ilișiuva?

8. Au întreținut Săcuetii alias Coșbucenii din Hordou legături de rudenie cu familia Tipora din Ilișiuva; au mărturisit că

sunt dintr'o familie cu Tiporeni, și că sunt iobagi fugari din Ilișiu; ba încă trecând Săcuetii alias Coșbucii prin Ilișiu și-au arătat vechia moșie pe care au trăit strămoșii lor; cu un cuvânt ce au spus ei altora despre faptul că ar fi iobagi fugari din Ilișiu?

9. În amintitul sat Hordou strămoșii Săcuetilor alias Coșbucenilor au fost venetici, fugari de-aiurea, și n'au avut moșie erezită ca și alți locuitori deacolo, ci numai „medio tempore“ după stabilirea lor în acel sat și-au agonisit câte ceva?

10. În lunile Iunie și Iulie ale anului 1753 — când la cererea Săcuetilor alias Coșbucenilor doi cancelariști au făcut investigație contra condiției iobăgești a celor reclamați, — atunci cari dintre martori, prin cine și în ce mod, au fost înduplecați cu promisiuni, daruri, terorizări și amenințări să depună în favoarea Săcuetilor alias Coșbucenilor; iar dintre martorii cărora Săcuetii alias Coșbucenii le-au luat jurământul, cari sunt rude foarte de aproape cu ei; și martorul ce a depus despre condițiunea iobăgească a reclamaților?

11. Când în luna Martie 1753 domnii Horvathești au lăsat să se facă prin doi cancelariști investigație asupra condiției iobăgești a Săcuetilor alias Coșbucenilor; atunci despre cari oameni a experiat martorul că pentru daruri pentru bani de colăcărit ori din răzbunare ar fi făcut depoușia falsă că reclamații ar fi iobagi? Ori dimpotrivă e convins că acei martori n'au lucrat din răutate, ci au mărturisit adevărul, și și azi sunt cunoscuți ca oameni cu bun nume?

12. Dela cine a auzit martorul vorbele rostite de Coșbucenii reclamați că pe ei nu vrea să-i extrădea orașul pentru că familia lor constă din multe persoane; și au spus mai apoi Coșbucenii cu gura lor că ei sunt iobagi, și că înzadar, neavând drept, ei mai mult nu se vor cheltui, ci vor întoarce la Ilișiu sub mâna reclamanților?

Cu toate demersurile făcute se vede că nici în 1760 nu ajunsese procesul înaintea tablei, căci într'un protocol magistratual din 1761 se află la 14 Noemvrie nota, că familia Coșbuc e provocată să vină în oraș ca încă odată să se rezume chestia ei. Iar în 1 Decemvrie pri-

marul bistrițan J. Fr. Klein de Straussenburg trimite din Reghin magistratului o scrisoare a avocatului Simentalvi în care acesta insistă să vie notarul Kereső negreșit la Oșorheiu, căci Francisc Horvath sigur se va prezenta în procesul Coșbuc, și orașul poate să sufere pagubă.

De acu înainte însă întreaga afacere litigioasă trece într-o nouă fază. În August 1762 începe organizarea regimentului grăniceresc năsăudean, iar satele din Valea Rodnei trec sub administrația regimului militar. Oamenii au alte griji, și nici magistratul nici familia Coșbuc nu-și bat tare capul cu procesul nepsprăvit. Ca un ecou al celor trecute chestia Coșbuc mai învie câteodată pentru scurtă durată, și e bine să se cunoască și aceste slabe și zadarnice licăriri.

Magistratul Bistriței, supărat de moarte pentru pierderea Văiei Someșului, era nevoit să predea comandai militare din Năsăud, la cerere, toate actele și informațiile privitoare la satele acum grănicerești. Spre scopul acesta a fost întocmită și lista iobagilor reclamați, a cărei copie am aflat-o între actele arhivei. Scrisă în latinește ea conține privitor la familia Coșbuc următoarele date:

„Annus et dies repetitionis: 1753 d. 17 Apr.

Nomina Dominorum terrestrium repetentium: Tit. Familia Horvath.

Nomina repetitorum: Ungur alias Tipora, mutatis jam 2-da vice nominibus Kosbuk; Tyira, Flore, Gyorgje et Petre Kosbuk: Iuon, Grigore, Vassille, Flore, Nicolaj à Grassim, Opre, Tanasse, Szimjuon a Grassim (i. e. integra familia Kosbucensis) ex Hordo.

Ex litteris repetitoriis: sunt Paria Litterarum repetitoriarum et evocatoriarum, una cum paribus in Incl. Tab. R. judicialiter datis“.

În 20 Decembrie 1762 adresează Moise și Francisc Horvath din Ilișiu primarului și magistratului bistrițan o scrisoare, care sună așa:

„Vă aduceți aminte că în anul 1753, din satul Hordou al vidicului care a stat sub jurisdicția d-voastre, am reclamat pe iobagii fugari numiți mai înainte: Ungur, iar acum cu numele schimbat Coșbuc. Văzând atunci documentele noastre ați și recunoscut într'un rând că aveam dreptate, dar mai târziu v-ați schimbat, în urma promisiunii reclamațiilor că ei vor dovedi contrarul, și nu i-ați extrădat. Cauza aceasta am dus-o înaintea tablei regești, unde s'a făcut rezumarea ei și acum stă „lite pendente”; dar nădăjdăuim că nu peste mult va urma decizia finală. Cu prilejul recentei conscripții militare, cum am înțeles, ieșind și ei (Coșbucenii), împreună cu alte sate și cu alți oameni de sub jurisdicția magistratului, au fost conscriși ca „liberi” și militari, cutoatecă faptul reclamării noastre temeinice este pentru totdeauna dovadă suficientă despre condiția lor iobăgească. Acu în baza articolelor de lege penală privitoare la cazuri de aceste, oare cine n'ar afla pe magistrat vinovat că el nu i-a extrădat atunci când au stat sub libera sa dispoziție? Dar precum cu prilejul deselor noastre reclamații sincere de până acum n'am invocat penalități, astfel noi și acum luăm în considerație sarcinile ce-ar urma pentru magistrat. Și cutoatecă ni-s'au cauzat multe pagube și cheltuieli prin faptul că reclamații nu ni-s'au extrădat la timpul său, totuș, în interesul buneii și armonioasei vecinătăți și statornicei noastre prietenii, preindem numai atât, ca -- dupăce d-voastre veți căuta în fața actualilor lor ofițeri superiori calea de-a fi restituiți — să ni-se predea în mâni acei indivizi. Dorind să ne informați, să ne sprijiniți și să accelerați la locul competent cauza, așteptăm avisul d-voastre”.

Se mai face odată pomenire în 16 Februarie 1763 într'un protocol despre o scrisoare a familiei Horvath către magistrat în cauza Coșbuc. Iar în 7 Decembrie 1763 avocatul Simentalvi scrie că-i este imposibil să fie față la pertractarea finală a chestiei Coșbuc înaintea

tablei, deci să fie trimis notarul Kereső, în locul său, la Oșorhei. Totodată să li-se scrie și deputaților bistrițeni la Sibiu să facă pași ca orașul Bistrița să nu mai aibă neplăceri din reclamațiile iobagilor, și să fie absolvat de aceste cauze.

În fine întreagă chestia dispăre dela ordinea zilei. Și e de înțeles, căci decretându-se militarizarea comunelor din Valea Rodnei, toți locuitorii, fără osebire că erau băștinași ori îmiștrani, au fost declarați oameni liberi și înrolați în regimentul grăniceresc năsăudean. Împărătesei Maria Terezia îi trebuiau soldați, iar magistratul Bistriței, fiind pentru el pierdută pe veci Valea Rodnei, nu mai avea niciun interes să se expună pentru iobagi reclamați de pe teritoriul acum grăniceresc, și să continue procese costisitoare și înfructuoase cu boieri maghiari.

Din toate antecedentele aci expuse se pot trage următoarele concluziuni:

1. *Cutoatecă în arhiva bistrițană, între actele procesului intentat de familia Horvath contra familiei Coșbuc, nu se află urma vr'unei sentințe pronunțate de tablă; și deși magistratului bistrițan i-a succes să amâne finalizarea procesului până la înființarea graniței militare năsăudene, când întreagă chestia a dispărut de pe plan; totuș, considerând și cumpănind toate circumstanțele, rezultă că străbunii familiei Coșbuc încă la începutul secolului XVII au venit de pe moșia familiei Horvath din Iliștua și s'au așezat în Hordou.*

2. *Membri familiei Coșbuc cu timpul s'au înmulțit, și, cu toate disensiunile incidentale avute cu consătenii lor, mai mulți dintre ei, fiind sigur oameni capabili, au*

funcționat ca primari. La ceea ce se poate adăuga că, precum știm, generațiile lor mai nouă până în zilele nemuritorului Gheorghe Coșbuc au dat un șir de respectabili și harnici preoți.

3. Încă în timpul care a precedat imediat înfuntării regimentului grăniceresc, Coșbucenii purtau și numele de Săcueti, și numai după militarizare au folosit exclusiv numele: Coșbuc. Pentru filologi și istorici este de interes constatarea cum au ajuns ei la aceste nume.